

บทที่ 2

บริบทที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์คนตรีในการแสดงหนังตะลุงคณะครูอำเภอไพ สายสังข์ จังหวัดตราด” นี้ ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาการศึกษาออกตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยเนื้อหาส่วนนี้คือ บริบทที่เกี่ยวข้องในประเด็นต่าง ๆ เป็นสำคัญ ซึ่งในการศึกษาบริบทที่เกี่ยวข้องนี้ มีรายละเอียดใน ประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- 2.1 ประวัติจังหวัดตราด
- 2.2 การแสดงพื้นบ้านในจังหวัดตราด
  - 2.2.1 เถิดเทิงหรือเทิงบองกลองยาว
  - 2.2.2 เพลงขอทาน
  - 2.2.3 รำสวด
  - 2.2.4 ละครชาตรีหรือเท่งตุ๊ก
  - 2.2.5 ลิเก
  - 2.2.6 ลำตัด
  - 2.2.7 หนังตะลุง
- 2.3 ประวัติและวิวัฒนาการของหนังตะลุงจังหวัดตราด
- 2.4 คณะหนังตะลุงในจังหวัดตราดปัจจุบัน
  - 2.4.1 หนังตะลุงคณะสองพี่น้องสมบัติสร้างบริการ
  - 2.4.2 หนังตะลุงคณะรักษัตะลุง
  - 2.4.3 หนังตะลุงคณะศิษย์สร้อยแสง
  - 2.4.4 หนังตะลุงคณะท่าโสมอนุรักษัมรดกไทย
- 2.5 โอกาสในการเล่นหนังตะลุงจังหวัดตราด
- 2.6 วรรณคดีที่นิยมนำมาแสดงหนังตะลุงของจังหวัดตราด
  - 2.6.1 ประเภทวรรณคดีชั้นสูง
  - 2.6.2 ประเภทวรรณคดีพื้นบ้าน
  - 2.6.3 ประเภทสร้างสรรค์ชิ้นใหม่

โดยการศึกษาในแต่ละประเด็นดังกล่าว มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ประวัติจังหวัดตราด

ตราด เป็นจังหวัดเล็ก ๆ ติดชายทะเลทางด้านชายฝั่งตะวันออกของประเทศไทย มีลักษณะเป็นเมืองหน้าด่านเปรียบเสมือนประตูใหญ่ที่เปิดออกสู่ท้องทะเลกว้าง จังหวัดตราดจึงมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ยุทธศาสตร์ เศรษฐกิจ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนที่สืบทอดกันมายาวนานหลายชั่วอายุคน ตลอดจนแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่งดงามล้วนเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เมืองตราดแต่เดิมเป็นเมืองขึ้นกรมท่า ด้วยเหตุที่ตราดอยู่ต่อแดนกับกัมพูชาจึงเป็นเมืองหน้าศึกทางด้านนั้น ตราดมีเนื้อที่ 2,819 ตารางกิโลเมตร มีเกาะใหญ่น้อยมากถึง 52 เกาะ โดยเฉพาะเกาะช้างซึ่งใหญ่เป็นที่สองของประเทศรองลงมาจากเกาะภูเก็ต มีทิวเขาบรรทัดเป็นพรมแดนกั้นอาณาเขตระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐกัมพูชาประชาธิปไตย

ภาพที่ 2.1 สัญลักษณ์ประจำจังหวัดตราด

ภาพเรือใบกับโป๊ะ หมายถึงเมืองท่าชายทะเลและอาชีพการประมง ซึ่งมีปลาทะเลชนิดต่าง ๆ ชุกชุม เกาะเบื้องหลังออกไป คือเกาะช้างซึ่งเป็นธรรมชาติที่เด่นที่สุดของจังหวัด

คำขวัญประจำจังหวัดตราด “เมืองเกาะครึ่งร้อย พลอยแดงค่า ระกำแสนหวาน หลังอานหมาดี ยุทธนาวีเกาะช้าง สุดทางบูรพา”

การตั้งถิ่นฐานของชาวตราดในระยะแรกเริ่ม ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามีความเป็นมาอย่างไรแต่เท่าที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงบ้าน “บางพระ” ในแผนที่สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันการตั้งถิ่นฐานของชาวตราดว่ามีมาก่อน และตั้งถิ่นฐานเป็นปึกแผ่นถาวรแล้ว โดยมีสิ่งยืนยันตามหลักฐานที่พระบริหารเทพธานีเขียนไว้อ้างว่าในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2178) ได้มีการแบ่งหัวเมืองต่าง ๆ ในราชอาณาจักร ซึ่งในทำเนียบหัวเมืองในสมัยนั้นมีชื่อว่า “ตราด” ปรากฏอยู่ว่าเป็นหัวเมืองขึ้นต่อเจ้าพระยาศรีธรรมราชเดโชชาติ และหลวงวิจิตรวาทการ ได้รวบรวมหลักฐานให้เห็นว่า ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991 - 2031) ปรากฏว่ามีชื่อ “ตราด” เป็นหัวเมืองขึ้นตรงต่อโกษาธิบดี แสดงให้เห็นว่า “ตราด” น่าจะเป็นเมืองเก่าแก่มากกว่า 300 ปี จากหลักฐานนี้ต่อมายังไม่ปรากฏเรื่องราวของเมืองตราดอยู่ในเอกสารใด ๆ อีก

จนกระทั่งสมัยอยุธยาตอนปลาย ชื่อเมืองตราดปรากฏอยู่ในพงศาวดารตอนที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้รวบรวมรีพลเพื่อกู้ชาติ เมื่อทรงได้เมืองจันทบูรแล้วก็ยกมาตราดแล้วรวบรวมกำลังรีพลจากเมืองตราดมาช่วยในสงครามกู้ชาติเมื่อปี พ.ศ. 2310 (พงษ์นรินทร์ ใสผ่อง, 2542 : 60)

ชื่อเมือง “ตราด” มีความเป็นมาอย่างไร ไม่มีข้อสรุปที่แน่ชัด เป็นเพียงข้อสันนิษฐานที่ได้รวบรวมไว้ในหนังสือวัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ดังนี้

ตราด เพี้ยนมาจากคำว่า “กราด” เนื่องจากที่ตั้งเมืองในปัจจุบันเป็นที่ราบว่างเปล่าแม่น้ำบางพระได้พัดพาเอาดินกราดมาติดที่คอนนี้ จึงมีผู้นำมาตั้งเป็นชื่อเมือง เรียกว่าเมืองกราด

คำว่า “ตราช” เป็นภาษาเขมร หมายถึงไม้ยางซึ่งเป็นไม้พื้นเมือง ที่มีขึ้นอยู่ทั่วไปในสมัยก่อนในท้องที่ของจังหวัดตราดมีไม้ยางอยู่มาก

ข้อมูลของกรมป่าไม้จากหนังสือของสมาคมป่าไม้แห่งประเทศไทย พบว่ามีต้นไม้ชนิดหนึ่งชื่อ “กราด” มีชื่อพื้นเมืองเรียกแตกต่างกัน ดังนี้ ยางกราด (ชลบุรี) ตาด (นครราชสีมา) ตรายด์ (เขมร ส่วย สุรินทร์) เขียงกราด (ราชบุรี) ประโยชน์ของไม้ชนิดนี้ใช้ก่อสร้างบ้านเรือน มีน้ำมันจากต้นเรียกน้ำมันกราด ใช้ทำน้ำมันใส่แผลและโรคเรื้อน นอกจากนี้ยังใช้ทำไม้ ใช้ยาเรือ ใช้ทาเครื่องจักสาน จากข้อมูลนี้อาจเป็นไปได้ว่าชื่อเมือง “กราด” “ตราช” และ “ตราด” มาจากต้นไม้ชนิดนี้

คำว่า “กราด” “ตราช” และ “ตราด” ใช้ปะปนกันเรื่อยมาดังปรากฏหลักฐานการบันทึกพงศาวดารมีการใช้ชื่อ “เมืองตราด” ในเหตุการณ์ยกทัพจากจันทบุรีสู่เมืองตราดของเจ้าพระยาตากชื่อ “เมืองตราช” ปรากฏในภาน้ำตาลทราย ในสมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2400) สำหรับการใช้ชื่อ “เมืองกราด” มีปรากฏในราชกิจจานุเบกษา ในการเสด็จประพาสหัวเมืองชายฝั่งตะวันออกในเอกสารของฝรั่งเศสจะบันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวกับจังหวัดตราด โดยเขียนเป็น Kraat (กราด) เข้าใจว่าเขียนตามสำเนียงพูด คนเฒ่าคนแก่ในจังหวัดตราดมักเรียกเมืองตราดว่า เมืองกราด ซึ่งในข้อนี้ นายมนตรี คุรุกิจโกศล ผู้อำนวยการโรงเรียนเขาสมิงวิทยาคม ให้ข้อสังเกตไว้ว่า คนตราดในสมัยก่อนมักพูดพยัญชนะตัว “ต” เป็นตัว “ก” เช่นผ้าไตร จะเป็นผ้าไกร ตระเตรียม เป็น กระเตรียม ตรอก เป็นกรอก คีตรา เป็น คีกรรา สำหรับชื่อเมืองตราดที่เขียนอย่างปัจจุบัน เป็นชื่อที่ปรากฏในสมัยที่พระยาอินทราบดี เป็นสมุหเทศาภิบาล พ.ศ. 2470 (กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย, 2542 : 26)

สภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดตราด สภาพทางภูมิศาสตร์ เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีผลต่อโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี การประกอบอาชีพและวิธีการดำเนินชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของคนในท้องถิ่น ส่งผลให้จังหวัดตราดถึงแม้จะมีขนาดเล็กก็ยังมีเรื่องราวที่น่าสนใจซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์เป็นส่วนสำคัญ ดังที่ได้กล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดตราดในหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดตราด จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 สรุปได้ดังนี้

ตราด จังหวัดในภาคตะวันออก ตั้งศาลากลางที่ตำบลบางพระ อำเภอเมืองตราด บนฝั่งขวาของแม่น้ำตราด เป็นเมืองสุดท้ายทางทะเลด้านทิศตะวันออกของประเทศไทย มีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่ละติจูดระหว่าง 11 - 12 องศาเหนือ และลองจิจูด 102 องศาตะวันออก ระยะทางจากกรุงเทพมหานครถึงจังหวัดตราด ประมาณ 315 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 2,819 ตารางกิโลเมตรและพื้นที่ตามเขตการปกครองทางทะเลประมาณ 7,257.6 ตารางกิโลเมตร ฝั่งทะเลยาวประมาณ 165 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงและประเทศเพื่อนบ้านดังนี้

- ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรีและประเทศกัมพูชา
- ทิศใต้ ติดต่อกับ อ่าวไทยและน่านน้ำทะเลประเทศกัมพูชา
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ประเทศกัมพูชา มีทิวเขาบรรทัดเป็นแนวกั้นเขตแดน
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี

ภูมิประเทศของจังหวัดตราด มีอาณาบริเวณทั้งที่เป็นแผ่นดินและพื้นน้ำประกอบด้วยเทือกเขาสูงอุดมด้วยป่าเบญจพรรณและป่าดิบทางด้านตะวันออก ส่วนบริเวณหมู่เกาะต่างๆ ทางด้านใต้มีภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงเช่นเดียวกัน ตอนเหนือเป็นที่ราบบริเวณภูเขาตอนกลางจะเป็นที่ราบลุ่มน้ำที่อุดมสมบูรณ์แล้วลาดลงเป็นที่ราบต่ำชายฝั่งทะเลกล่าวได้ว่าลักษณะของภูมิประเทศที่ปรากฏเด่นชัด คือ ที่ราบบริเวณลุ่มน้ำ ที่ราบต่ำชายฝั่งทะเล ที่ราบบริเวณภูเขาสูงและที่สูงบริเวณภูเขา แต่ละบริเวณมีความแตกต่างกันจึงทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของคนในแต่ละท้องที่มีความแตกต่างกันไปด้วย

ที่ราบบริเวณลุ่มน้ำ ได้แก่พื้นที่บริเวณตอนกลางและตะวันออกประกอบด้วยลำน้ำสำคัญหลายสาย ซึ่งเกิดจากทิวเขาบรรทัดทางตอนเหนือและตะวันออก นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ราบแคบๆ ทางด้านตะวันตก มีลำน้ำหลายสายจากภูเขาที่ไม่สูงมากนัก บริเวณที่ราบลุ่มน้ำมีความอุดมสมบูรณ์ จึงมีการทำนากันมากในบริเวณพื้นที่แถบนี้

ที่ราบต่ำชายฝั่งทะเล ตามบริเวณฝั่งทะเลเกือบตลอดแนว เป็นบริเวณที่รวมเอาตะกอนโคลนตมจากแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ มาทับถมกัน ได้แก่ บริเวณฝั่งแม่น้ำเวฬุ ตำบลแสนตุ้ง

ตำบลท่าโสม และบางส่วนของตำบลบางปิด ซึ่งมีลำคลองเล็ก ๆ หลายสายไหลลงสู่ทะเล ส่วนบริเวณ ที่ราบต่ำมีอยู่ทั่วไปทางฝั่งทะเลด้านตะวันตก ตั้งแต่อำเภอเขาสมิง อำเภอแหลมงอบ อำเภอเมืองตราด จนถึงอำเภอคลองใหญ่ บริเวณที่กั้นไม่ให้น้ำทะเลท่วมถึงมีการทำนา บริเวณที่มีน้ำทะเลท่วมถึงอยู่เสมอมีป่าชายเลนตลอดแนว ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ การทำประมงชายฝั่งทะเลและการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง เช่น การเลี้ยงกุ้งกุลาดำ หอยนางรม และ หอยแครง

ที่ราบบริเวณภูเขา บริเวณนี้มีพื้นที่กว้างขวางมากเนื่องจากมีภูเขากระจายอยู่ในบริเวณ ต่าง ๆ ของจังหวัด โดยเฉพาะทางตอนเหนือ ในเขตท้องที่อำเภอบ่อไร่ เป็นบริเวณที่เคยมีป่าไม้ เขียวชุ่มปกคลุมอยู่อย่างหนาแน่น จึงทำให้พื้นที่แถบนี้มีความชุ่มชื้นมาก เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ที่สำคัญของจังหวัด ทางตะวันตกเขตท้องที่อำเภอเขาสมิงมีเขาเตี้ย ๆ สลับอยู่โดยทั่วไป บริเวณตอนกลางและตอนใต้ในเขตอำเภอเขาสมิงบางส่วนของที่ติดต่อกับอำเภอแหลมงอบ มีภูเขา ขนาดไม่สูงนักกระจายอยู่ทั่วไป แต่พื้นที่ป่าเหลืออยู่น้อยมาก เนื่องจากประชาชนเข้าไปจับจอง เพื่อใช้เป็นที่ทำกิน

ที่สูงบริเวณภูเขา ในจังหวัดตราดมีที่สูงบริเวณภูเขาที่กว้างขวางมาก อยู่ทางตอนเหนือ แผล่งมาทางตอนใต้ตลอดแนวพรมแดนจนสุดเขตทางใต้ของจังหวัด ภูเขาเหล่านี้สลับซับซ้อนกัน อย่างหนาแน่น มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามบริเวณที่ผ่าน แต่เป็นที่รู้จักกันดีในนามทิวเขาบรรทัด ส่วนทางตะวันตกมีภูเขาที่ไม่สูงนักรวมกันอยู่ในบริเวณแคบ ๆ ซึ่งได้แก่ บริเวณตอนกลางของ อำเภอแหลมงอบติดต่อกับอำเภอเขาสมิง ภูเขาเหล่านี้ในอดีตเป็นพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ แต่ใน ปัจจุบันถูกทำลายเป็นจำนวนมาก รวมทั้งบริเวณที่เป็นไหล่เขา ได้เปลี่ยนสภาพจากป่าธรรมชาติ เป็นสวนยางพารา สวนผลไม้ และไร่สับปะรด อย่างไรก็ตาม พืชเศรษฐกิจเหล่านี้ก็มีความสำคัญ และสร้างชื่อเสียงให้กับท้องถิ่น

สำหรับหมู่เกาะมีภูเขาครอบคลุมอยู่เกือบตลอดพื้นที่ ได้แก่ เกาะต่าง ๆ เช่น เกาะกูด หมู่เกาะช้าง เกาะเหล่านี้มีที่ราบเฉพาะชายฝั่งทะเลเท่านั้น ภูมิประเทศของเกาะเป็น สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัด หมู่เกาะในทะเลตราดตั้งอยู่ห่างจากฝั่งจึงได้รับ ผลกระทบจากตะกอนปากแม่น้ำบนแผ่นดินน้อยส่งผลให้น้ำทะเลใส เป็นแหล่งป่าต้นน้ำมีน้ำตก พืชพรรณธรรมชาติ และสัตว์ป่าซึ่งยังคงความสมบูรณ์ของระบบนิเวศน์อยู่มาก

ลักษณะภูมิอากาศ สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไป อากาศค่อนข้างร้อน อุณหภูมิเฉลี่ย อยู่ระหว่าง 23.76 - 33.62 องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุด 33.62 องศาเซลเซียส ต่ำสุด 21.9 องศาเซลเซียส มีฝนตกตลอดทั้งปี 207 วัน เพราะมีพรมแดนธรรมชาติเป็นทะเลและภูเขา โอบล้อมทะเล ช่วยแบ่งเบาความร้อนระอุของแผ่นดินและแผ่ความชุ่มชื้นให้ ในขณะที่ทิวเขาสูง ทอดยาวสุดตาเป็นเสมือนปราการแข็งแกร่งที่ช่วยต้านแรงลมพายุหมุนเขตร้อน ลดอิทธิพล

ลมมรสุมในฤดูหนาว ขณะเดียวกันก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้จังหวัดตราดมีฝนตกชุก ปริมาณน้ำฝนวัดได้ 6,114.8 มิลลิเมตร

ฤดูหนาว ในจังหวัดตราดมีเพียงระยะเวลาสั้น ๆ ช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์ อากาศไม่หนาวเย็นมากนัก อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 20 องศาเซลเซียส ทั้งนี้ เป็นเพราะอิทธิพลของทิวเขาบรรทัดที่ช่วยกักบังลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งพัดพาความหนาวเย็นและแห้งแล้งมาจากดินแดนตอนใต้ของภาคพื้นทวีปเอเชียประกอบกับอิทธิพลของน้ำทะเลทำให้เกิดการถ่ายเทอุณหภูมิระหว่างแผ่นดินกับพื้นน้ำ เหมือนมีเครื่องปรับอากาศขนาดยักษ์ช่วยปรับอุณหภูมิของจังหวัดตราดไม่ให้เปลี่ยนแปลงมากนัก นอกจากนั้นแล้ว ในช่วงต้นฤดูหนาวจะมีมวลอากาศร้อนจากทิวเขาบรรทัดลอยขึ้นไปปะทะกับลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ เกิดฝนกระจายช่วงสั้น ๆ ในจังหวัดตราดด้วย

ฤดูร้อน เป็นช่วงเวลาระหว่างเดือนมีนาคมและเมษายน อุณหภูมิเฉลี่ยไม่เกิน 34 องศาเซลเซียส เนื่องจากความกว้างใหญ่ของทะเลและการมีป่าไม้ค่อนข้างสมบูรณ์ช่วยลดความร้อนของอากาศลงได้มาก นอกจากนี้ทิวเขาบรรทัดยังเป็นแนวด้านพายุหมุนเขตร้อนซึ่งเคลื่อนตัวจากประเทศเวียดนามเข้าสู่ประเทศไทยทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้พายุอ่อนกำลังลงจากพายุโซนร้อนกลายเป็นดีเปรสชัน จึงไม่ก่อให้เกิดความเสียหายรุนแรงนักทำให้จังหวัดตราดมักมีฝนตกในช่วงฤดูร้อนบ่อยครั้ง โดยเฉพาะในเขตอำเภอคลองใหญ่

ฤดูฝน ในจังหวัดตราดเกิดจากอิทธิพลลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ที่ปกคลุมประเทศไทยในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ในช่วงที่ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดผ่านท้องทะเลในอ่าวไทย ได้หอบไอน้ำจากทะเลเข้าสู่แผ่นดินตราด ปะทะความเย็นจากป่าไม้บนทิวเขาบรรทัดทำให้ไอน้ำกลั่นตัวเป็นฝนตกลงมาในเขตจังหวัดตราด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บริเวณอำเภอคลองใหญ่ ซึ่งอยู่หน้าภูเขา ประกอบกับมีฝนตกในช่วงหน้าแล้ง จึงทำให้จังหวัดตราดได้รับปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยประมาณ 4,000 มิลลิเมตรต่อปีขึ้นไป นับเป็นจังหวัดที่มีฝนตกมากเป็นอันดับที่ 2 ของประเทศ รองจากจังหวัดระนอง (กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย, 2542 : 1-4)

จะเห็นได้ว่าจังหวัดตราดมีปัจจัยต่าง ๆ ทางลักษณะภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการทำให้มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานทั้งเรื่องวัฒนธรรมทางประเพณี ความเชื่อ ศิลปะการแสดง ซึ่งสิ่งหนึ่งที่สามารถบ่งบอกได้เป็นอย่างดีถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ของชาวบ้านที่มีความเรียบง่ายและชอบความบันเทิงรื่นเริงใจเพื่อผ่อนคลายจากการประกอบอาชีพ ดังจะเห็นได้จากการแสดงพื้นบ้านในจังหวัดตราดนั่นเอง

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
ห้องสมุดงานวิจัย
วันที่ 23 ก.ค. 2555
เลขทะเบียน 247005
เลขเรียกหนังสือ

2.2 การแสดงพื้นบ้านในจังหวัดตราด

ตราด เป็นเมืองเล็ก ๆ เมืองหนึ่ง เมื่อครั้งอดีตเป็นหัวเมืองชายทะเลที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นจังหวัดชายแดนแต่มีศักยภาพในด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวสูง เนื่องจากสภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศที่เอื้ออำนวย มีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งพืชพันธุ์ธัญญาหารและภูมิประเทศที่สวยงาม ประชาชนในจังหวัดตราดเป็นผู้ที่มีน้ำใจโอบอ้อมอารี ขยันหมั่นเพียร มีเมตตาธรรม มีความศรัทธายึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงาม เป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์ มีพัฒนาการสืบทอดทางสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม อาทิ ความเป็นอยู่ ภาษา วรรณกรรม การละเล่น ฯลฯ การแสดงพื้นบ้านที่เป็นแบบดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากบรรพชนชาวตราด และรูปแบบที่มีการพัฒนาปรับปรุง เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ก็ยังมีเอกลักษณ์เฉพาะของชาวตราดไว้อย่างชัดเจน

การแสดงพื้นบ้านจังหวัดตราด ที่มีการสืบทอดต่อกันมาเป็นการร้องเล่นกันที่มีความเกี่ยวพันกับพิธีกรรม ความเชื่อ ความเคารพนับถือ ความศรัทธา ทั้งยังเป็นการร้องเล่นกันเพื่อความบันเทิง สนุกสนานในเทศกาลงานบุญต่าง ๆ ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำร่วมกันระหว่างหมู่บ้าน ชุมชน ทั้งยังมีความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชุมชนอีกด้วย ซึ่งชาวตราดมีค่านิยมทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง เห็นได้จากการร่วมมือร่วมใจกันทำกิจกรรมทางสังคมที่แสดงออกทางวัฒนธรรม ดังที่นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ ซึ่งเป็นชาวตราดโดยแท้ ได้กล่าวถึงการแสดงพื้นบ้านของจังหวัดตราดดังนี้

การแสดงพื้นบ้านในจังหวัดตราดมีมานานแล้วนับวันยิ่งสูญหายไป เช่น ละครชาตรี หนังตะลุง รัสวด ควรที่จะให้ความสำคัญความสนใจแล้วก็มีการอนุรักษ์สืบสานกัน ผู้เฒ่าผู้แก่ในท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นในระบบโรงเรียน นอกกระบบโรงเรียน ทำให้ศิลปะการแสดงพื้นบ้านบางอย่างได้ฟื้นฟูขึ้นมา บางครั้งก็นำไปแสดงงานต่าง ๆ ทำให้เกิดรายได้กับศิลปินด้วย การแสดงพื้นบ้านของตราดจะมีความเข้มแข็งอยู่บ้าง แต่ว่าขึ้นอยู่กับหน่วยงานทางราชการและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ให้ความร่วมมือส่งเสริมและสนับสนุนกับเขาหรือเปล่า (นริศ ธนะประสพ, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2553)

ภาพที่ 2.2 นายนริศ ณะประสพ นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ

จะเห็นได้ว่าชาวตราดมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และสามารถปรับตัวได้กับทุกวัฒนธรรมที่เผยแพร่เข้ามาแล้วสามารถปรับเปลี่ยนและประยุกต์ให้เข้ากับสังคมท้องถิ่นได้อย่างลงตัว จึงทำให้มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ นอกจากกลุ่มชาวบ้านเองที่ยังคงสืบทอดต่อ ๆ กันมา ในปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐได้มีส่วนส่งเสริมและสนับสนุนให้การแสดงศิลปะพื้นบ้านในจังหวัดตราดได้รับการสานต่อโดยบุคคลในชุมชนเองเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ดังคำสัมภาษณ์ของพระครูวิมลโสมนันท์ เจ้าอาวาสวัดท่าโสม ประธานศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนตำบลท่าโสม ซึ่งได้รับรางวัลที่ 2 ของประเทศ

เดิมทำงานร่วมกับศึกษาจังหวัดได้มีการรวบรวมภาพเก่า ๆ เก็บอนุรักษ์ไว้ เห็นภาพนั้นแล้วรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ดี ก็เลยอยากทำงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม ต่อมาปี 2547 ทางกระทรวงวัฒนธรรม มีนโยบายให้แต่ละจังหวัดมีศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนอย่างน้อยจังหวัดละ 1 แห่ง ทางจังหวัดเห็นว่า อาตมาเหมือนจะสนใจหน่อย ๆ เขาก็ลงมาหา มึงงานนี้มาพระอาจารย์อยากจะทำไหม ทางจังหวัดอยากจะให้ทำ ก็ยินดีเราทำประโยชน์ก็ได้กับชุมชนของเราเอง มีหน่วยงานมาสนับสนุนก็ทำให้มีช่องทาง การดำเนินงานทำภายในตำบล ด้านศิลปะการแสดง มีหนังตะลุงบั้ง ละครเท่งตึกบั้ง หนังตะลุงก็เป็นส่วนหนึ่งของงานทางด้านวัฒนธรรมเวลามีใครมาชมงานก็นำมาแสดง (พระครูวิมลโสมนันท์, สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2554)

ภาพที่ 2.3 พระครูวิมลโสมนันท์ เจ้าอาวาสวัดท่าโสม
ประธานศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนตำบลท่าโสม

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนด้วยการยึดมั่นในวัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างเข้มแข็งนั้นทำให้วัฒนธรรมสมัยใหม่ไม่สามารถแทรกซึมเข้ามาได้ ถึงแม้จะพบว่ามีการประยุกต์ขึ้นบ้างในบางส่วน แต่ส่วนใหญ่ก็ยังคงขึ้นช่อรูปแบบที่มีมาแต่ดั้งเดิมตามคำบอกเล่าของพระครูโฆษิตวิริยคุณ เจ้าอาวาสวัดหนองเสม็ด ที่ปรึกษาศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนตำบลท่าโสม ว่า

ถ้าเราไม่สืบสานศิลปวัฒนธรรมไว้ก็จะหมดไป มีแนวคิดว่าจะอนุรักษ์
แล้วมีผู้ใหญ่สนับสนุน นายธีระ สลักเพชร ตอนเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวง
วัฒนธรรม มีนโยบายส่งเสริม อย่างกลองยาวจังหวัดตราดชอบของแท้ ๆ ไม่เอา
แบบสากลมาประยุกต์ (พระครูโฆษิตวิริยคุณ, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2553)

จากการศึกษาในประเด็นการแสดงพื้นบ้านจังหวัดตราด พบว่าประชาชนยังให้ความสำคัญและหน่วยงานภาครัฐได้มีส่วนในการสนับสนุน ส่งเสริม จึงทำให้มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ซึ่งบ่งบอกว่า ชาวตราดสามารถพัฒนารูปแบบทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่รับมาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ก็ยังมีเอกลักษณ์เฉพาะของชาวตราดไว้อย่างชัดเจน การแสดงพื้นบ้านจังหวัดตราด มีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ความเชื่อ ความศรัทธา ความบันเทิงสนุกสนานในเทศกาลงานบุญและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำร่วมกันในชุมชน การแสดงพื้นบ้านจังหวัดตราดที่ยังคงสืบทอดและพบว่าแสดงกันอยู่ในปัจจุบันนี้ มีดังนี้

2.2.1 เถิดเทิงหรือเทิงของกลองยาว

ประวัติความเป็นมาของเถิดเทิงหรือเทิงของกลองยาว การละเล่นประเภทนี้แพร่หลายอยู่ทั่วไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ของจังหวัดตราด ในระหว่างเดินไปในขบวน เมื่อไปถึงที่ตรงไหนที่มีบริเวณกว้างเหมาะที่จะตั้งวงเล่น ก็หยุดตั้งวงเล่นกันสักพักหนึ่ง แล้วก็เคลื่อนขบวนต่อไป ถ้าระยะทางไกลหน่อยก็อาจจะหยุดตั้งวงเล่นกันหลายครั้ง เนื้อเพลงที่ใช้ร้องกับกลองยาวไม่มีอะไรมาก อย่างง่ายที่สุดก็ใช้วิธีร้องให้เข้ากับจังหวะเป็นเสียง “แฮ้ แฮะ แฮ๊ะ ๆ ๆ แฮ้ แฮ้วบ ๆ ๆ” (อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล, 2548 : 57)

เครื่องดนตรี ประกอบด้วย กลองยาว ฉิ่ง ฉาบเล็ก กรับ และโหม่ง

เครื่องแต่งกาย เสื้อลายดอกหรือตามความเหมาะสมของลักษณะงาน

โอกาสที่เล่น มักเล่นในงานเทศกาลหรืองานแห่แห่นและงานรื่นเริงต่าง ๆ เช่น งานบวชนาค งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานวันสงกรานต์ ตามแต่เจ้าภาพจะหา

(ทวีวัฒน์ ระลึกชอบ, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2553)

2.2.2 เพลงขอทาน

ประวัติความเป็นมาของเพลงขอทาน เพลงรำภาพหรือเพลงขอทาน เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านของจังหวัดตราด เป็นเพลงร้องทำนองกลอน เป็นการเชิญชวนให้ผู้ฟังร่วมทำบุญเพื่อขอปัจจัย ข้าวสารอาหารแห้ง เครื่องครัวมาถวายวัด สมัยก่อนวัดไม่มีปัจจัยเครื่องครัว ต้องอาศัยชาวบ้านไปจัดหาถวายวัด เมื่อรับข้าวของเป็นทานแล้วจะร้องเพลงให้ศิลปินแปรกายให้ทาน

เครื่องดนตรี ประกอบด้วย โทน โหม่งเล็ก และฉิ่ง

เครื่องแต่งกาย แต่งกายธรรมดา แบบปกติของชาวบ้าน

โอกาสที่เล่น ในงานทำบุญทอดผ้าป่า ทอดกฐิน

(ทวีวัฒน์ ระลึกชอบ, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2553)

2.2.3 รำสวด

ประวัติความเป็นมาของรำสวด เนื่องจากสมัยก่อนชาวบ้านนิยมตั้งบำเพ็ญกุศลศพกันหลาย ๆ วัน บทสวดมาลัยจะใช้สวดหลังจากพระสวดพระอภิธรรมจบแล้ว จึงเป็นเสมือนการอยู่เป็นเพื่อนศพ คนนิยมฟัง เพราะเป็นบทสวดที่พระจะใช้ท่วงทำนองเสียง ลีลา จังหวะของการสวดเป็นแบบแสดงละครมุ่งสื่ออารมณ์ แก่ผู้ฟังด้วยลีลาของเสียง ฟังสนุก ที่สำคัญเนื้อหามุ่งเน้นให้มีความเชื่อเรื่องโทษของการทำบาปประเภทต่าง ๆ อีกด้วย การเล่นรำสวดในจังหวัดตราด นิยมเล่นกันในหลายตำบล มีประวัติความเป็นมาเกือบ 200 ปีแล้ว ถือได้ว่าเป็นมรดกภูมิปัญญาที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่น แล้วมีการพัฒนา

เลือกสรร ปรับปรุงให้เหมาะสมกับยุคสมัย การเล่นรำสวดได้พัฒนาการมาจากการสวดมาลัยโดยฆราวาส ซึ่งใช้สวดในงานศพ การสวดพระมาลัยในจังหวัดตราดสมัยก่อนจะใช้ผู้ชายเป็นผู้สวดจำนวน 4 - 5 คน และผู้สวดจะรำประกอบการสวด โดยนั่งรำอยู่กับที่ไม่ลุกขึ้นรำ แต่คนในจังหวัดตราดจะไม่เรียกว่า สวดพระมาลัยหรือสวดคฤหัสถ์แต่จะเรียกว่า “รำสวด”

วิธีเล่น เมื่อสวดพระอภิธรรมจบ เจ้าภาพจะปูเสื่อหน้าศพ ยกตู้พระธรรมวางข้างหน้าที่ตั้งศพ เริ่มแรกนักสวดจะสวดอภิธรรม 3 จบ แล้วจึงเริ่มไหว้ครูด้วยเครื่องกำนล คือเงิน 6 บาท ดอกไม้ ชูบ เทียน เหล้า บุหรี่ และหมากพลู ต่อจากนั้นนักแสดงจะร้องเพลงไหว้ครู โดยเริ่มไหว้พระรัตนตรัย พ่อ แม่ ครู อาจารย์ พระภูมิ เจ้าที่และไหว้ขอขมาศพ หลังจากนั้นจะร้องโต้ตอบกันระหว่างชาย หญิง เรียกว่า “รำลูกคู่” ต่อไปจะเล่นเป็นเรื่อง ส่วนมากเล่นเรื่องพระอภัยมณี สังข์ทอง ไกรทอง ขุนช้างขุนแผน การแต่งตัวผู้เล่นใส่ชุดดำ และใช้ผ้าแถบสีคาดเอว

เครื่องดนตรี ประกอบด้วย กลอง ฉิ่ง และกรับ ใช้เพื่อเป็นการประกอบจังหวะ

เครื่องแต่งกาย การแต่งกายจะเน้นใส่ชุดสีดำ สีขาวเป็นหลัก สำหรับนักแสดงฝ่ายชาย แต่สำหรับนักแสดงฝ่ายหญิงจะเน้นสีดำเป็นหลัก ทั้งเสื้อและผ้าถุง จะไม่ใส่กางเกง มีผ้าสีคล้องคอ (สีอะไรก็ได้) บางแห่งจะใช้ผ้าสีผูกเอวแทนที่จะคล้องคอ

โอกาสที่เล่น การเล่นรำสวด จะเล่นในงานศพ เป็นคืนสุดท้ายของงานศพ หลังจากพระสวดอภิธรรม เพื่อจะอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพให้คลายโศกเศร้า และไม่ว่าแห้วที่ต้องอยู่ตามลำพังกับผู้ตาย แต่ในปัจจุบันการเล่นรำสวดถือว่าเป็นอาชีพที่ทำรายได้ โดยการที่ผู้เล่นหรือ นักสวดรวมกันเป็นคณะ และรับจ้างรำสวดในงานศพ แต่เดิมเป็นชายล้วน ภายหลังมีผู้หญิงบ้าง หรืองานบรรจุอัฐิ งานทำบุญวันตาย เล่นได้เกี่ยวกับความตาย และเวลาฝึกหัดเล่นรำสวด ไม่ให้ฝึกที่บ้าน แต่ให้ไปหาที่ฝึกเฉพาะเช่น วัด ศาลเจ้า เป็นต้น (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตราด, 2548 : 1-3)

2.2.4 ละครชาตรีหรือเท่งตุ๊ก

ประวัติความเป็นมาของละครชาตรีหรือเท่งตุ๊ก ละครชาตรีหรือละครเท่งตุ๊ก ชาวบ้านอาจเรียกว่าละครเท่งกรู้ก ตามเสียงโทนกลอง คือ เสียงเท่งจากโทน เสียงกรู้กจากกลองตุ๊ก เป็นการแสดงที่สืบทอดมาจากการแสดงละครชาตรี ที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นราชธานี และเผยแพร่มาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อผสมผสานกับวัฒนธรรมพื้นบ้านจึงมีเอกลักษณ์เฉพาะสืบทอดต่อ ๆ กันมา ประชาชนในท้องถิ่นนิยมใช้ละครชาตรีเป็นละครแก้บนและเป็นมหรสพฉลองกันทั่วไป ดังข้อความจากหนังสือตามรอยเสด็จ (รัชกาลที่ 5) ได้กล่าวถึงละครเท่งตุ๊กไว้ว่า

ละครชาตรีเริ่มแพร่หลายเข้ามาเล่นในจังหวัดตราด เมื่อหลายสิบปี ล่วงมาแล้ว มีคณะแสดงอยู่หลายหมู่บ้าน เช่น คณะยายจิบ บ้านไร่พัง ตำบลท่าพริก คณะยายราน บ้านหนองโพรง ตำบลเนินทราย ที่บ้านคลองใหญ่ ตำบลแหลมงอบ อำเภอแหลมงอบ การแสดงละครชาตรีเริ่มจากครอบครัว ผู้ใหญ่บ้าน (นายสม พันธุนาकिन) โดยเมื่อยุี่ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้หัดละครชาตรีให้แก่ ลูกบ้าน ที่สนใจ และหัดให้กับบุตรหลานของตนเอง เมื่อหัดจนชำนาญก็แสดงในงานพิธีต่าง ๆ เช่น งานโกนจุก บวชนาค งานแก้บน หรือแสดงตามวัดต่าง ๆ รูปแบบการแสดงมีการทำพิธีไหว้ครูก่อนที่จะเริ่มเล่นตามเรื่องที่กำหนดไว้ และการแสดงตัวละครจะต้องร้องเองไม่มีต้นเสียง แต่จะมีการบอกบทจะร้องเองตามใจชอบไม่ได้ ส่วนการรำก็รำตามที่กำหนดไว้เวลาที่ตัวละครร้อง จะมีลูกคู่รับ และเมื่อลูกคู่รับจะมีเสียงกลองรับคัง กึก ๆ ๆ ตามไปด้วย ชาวตราดจึงเรียกชื่อละครชาตรีอีกชื่อหนึ่งว่า ละครเท่งกึก (อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล, 2548 : 58)

เครื่องดนตรี ประกอบด้วย กลองชาตรี (กลองตุ๊ก) โทนชาตรี ฉิ่ง ฉาบ และกรับ เครื่องแต่งกาย แต่งขึ้นเครื่อง ตัวนาง สวมขญา ทัดดอกไม้ 2 ข้าง ใส่เสื้อในนาง ผ้าห่มนาง นุ่งผ้าจีบหน้านาง ใส่กรองคอ เครื่องประดับคือ ทับทรวง สวมข้อมือและข้อเท้า สวมถุงเท้าสีขาว ตัวพระ สวมขญา ทัดดอกไม้ 2 ข้าง นุ่งผ้าโจงกระเบนไม่มีหาง ห้อยชายระบาศ (ห้อยหน้าและห้อยข้าง) สวมกรองคอ มีเครื่องประดับคือ สังวาล ทับทรวง สวมข้อมือและข้อเท้า สวมถุงเท้าสีขาว

โอกาสที่เล่น แสดงในงานมงคลและงานอวมงคล งานบวชนาค งานแก้บน งานศพ งานประเพณี เช่น งานดักบาตรเทโว (นทหวีด จิตนาวสาร, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2553)

ภาพที่ 2.4 การแสดงละครชาตรี คณะนทหวีดศิษย์เรณู งานสี่สัปดาห์วันออก

2.2.5 ลิเก

ประวัติความเป็นมาของการแสดงลิเก การละเล่นลิเกในจังหวัดตราด มีการถ่ายทอดมาจากกรุงเทพฯ ด้วยผู้รับการสืบทอดนั้นมีใจรักจึงได้ชักชวนเพื่อนฝูงและญาติมิตรมาร่วมกันฝึกหัด ซึ่งเป็นที่นิยมของชาวบ้าน โดยทั่วไป เรื่องที่แสดงจะแต่งขึ้นเองหรือดัดแปลงเพื่อให้เข้ากับยุคสมัย อาจดัดแปลงมาจากวรรณคดีไทยบ้าง โดยนำมาเล่นเป็นตอน ๆ ไป เช่นเรื่องพระอภัยมณี

เครื่องดนตรี ใช้วงปี่พาทย์เครื่องห้า ประกอบด้วย ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฉิ่งวงใหญ่ ตะโพน กลองทัด ฉิ่ง ฉาบ และกรับ

เครื่องแต่งกาย แต่งตัวด้วยเครื่องประดับสวยงาม เลียนแบบเครื่องทรงของกษัตริย์ ตามแบบฉบับของลิเก

โอกาสที่เล่น งานแก้บน งานเทศกาลหรืองานต่าง ๆ ทั้งงานวัด งานหน่วยงานราชการ หรือชาวบ้านจัดหุไปแสดง เรื่องที่แสดงจะแต่งขึ้นเองหรือดัดแปลงเพื่อให้เข้ากับยุคสมัย อาจดัดแปลงมาจากวรรณคดีไทยบ้าง หรือลิเกคณะอื่นบ้าง เช่น แสดงเรื่องพระอภัยมณี (ทวิวัฒน์ ระลึกชอบ, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2553)

2.2.6 ลำตัด

ประวัติความเป็นมาของลำตัด ลำตัดเป็นการแสดงที่พัฒนามาจากการร้องเพลงโหงฟาง และเพลงขอทาน ซึ่งเป็นเพลงพื้นบ้านของจังหวัดตราด ที่มีมานานซึ่งมีลักษณะคล้ายเพลงฉ่อย เป็นการร้องโต้ตอบกัน เนื้อหาที่ร้องเกี่ยวกับลักษณะของงานเป็นที่นิยมแพร่หลายอยู่ทั่วไป ในจังหวัดตราด ดังข้อความจากหนังสือตามรอยเสด็จ (รัชกาลที่ 5) ได้กล่าวถึงลำตัดไว้ว่า

ลำตัดเป็นการแสดงที่ค่อนข้างแพร่หลายมาก มีทั้งลำตัดท่องจำกับลำตัดที่ค้นกลอนสด การแสดงลำตัดนี้เป็นการแสดงที่นิยมหามาสำหรับแสดงในงานต่าง ๆ โดยมากไม่มีคณะใดเป็นพิเศษ เพราะโดยมากแต่ละตำบลจะมีพ่อเพลงแม่เพลงลำตัดประจำตำบลอยู่แล้ว การที่กล่าวว่าลำตัดเป็นที่นิยมของชาวตราดนั้น เพราะปรากฏว่าเมื่อประมาณ 60 ปีที่แล้วพิมพ์หนังสือเรื่อง “ลำตัดเสื่อผืน” งานประพันธ์ของเสมียนทอง เจริญสุข ออกขายทั่วทั้งจังหวัดตราด ทั้งยังมีการจัดบันทึกการแสดง “ลำตัดทอดกฐินวัดเนินระหง” ไว้อีกด้วย ปัจจุบันเหลือลำตัดเพียง 2 คณะ คือคณะนายเหี่ยม จังคะพานิชย์ อำเภอเขาสมิง และคณะของผู้ใหญ่ทวิวัฒน์ ระลึกชอบ อำเภอเมืองตราด (อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล, 2548 : 58)

เครื่องดนตรี ประกอบด้วย รำมะนา ฉิ่ง ฉาบ และกรับ

เครื่องแต่งกาย แต่งกายแบบลำตัดภาคกลาง

โอกาสที่เล่น งานการกุศล งานวัด งานเทศกาลต่าง ๆ หรืองานหน่วยงานราชการหรือชาวบ้านจัดหาไปแสดง (ทวีวัฒน์ ระลึกชอบ, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2553)

2.2.7 หนังสติ๊ก

ประวัติความเป็นมาของการแสดงหนังสติ๊ก สำหรับหนังสติ๊กที่เล่นกันในจังหวัดตราดนั้นก็ได้รับการถ่ายทอดมาจากภาคใต้ โดยนายศรีแก้ว (ไม่ทราบนามสกุล) ซึ่งเป็นครูหนังสติ๊กของภาคใต้เดินทางมาแสดงหนังสติ๊กจนคนนิยมกันทั่วไป ตัวหนังสติ๊กที่ใช้แสดงส่วนใหญ่ซื้อมาจากทางใต้ และที่สร้างขึ้นเองภายหลังใช้วิธีดัดแปลงจากตัวหนังสือบนแผ่นกระดาษ แล้วนำกระดาษที่ร่างลวดลายปิดลงไปบนหนังสือหรือหนังสือที่ทำเตรียมไว้ให้มีใช้หนังสือ ใช้ตุ้มตุ้มและลิ้นขนาดต่าง ๆ ฉลองไปตามรอยที่เขียนไว้เสร็จแล้วทำแขนให้เคลื่อนไหวได้โดยมีคันไม้เล็ก ๆ โยงแขนหรือมือออกทำท่าเวลากระตุกทำให้เคลื่อนไหวได้ราวกับมีชีวิต โดยเฉพาะตัวตุ้มจะมีไม้ชักให้อ้าปากพูดได้ การเล่นหนังสติ๊กจะต้องเตรียมสร้างโรงหนังสติ๊กก่อน โดยปลูกสร้างง่าย ๆ ใช้เนื้อที่ราว 2 x 3 เมตร ยกเสา 4 เสา ยกพื้นสูงขนาดเดินรอดผ่านได้สบาย ข้างหน้าจึงจอผ้าขาว ข้างหลังจอเหนือหัวนายหนังสือจะแขวนตะเกียงเจ้าพายุ ปัจจุบันใช้ไฟฟ้าหลอดกลมแทน ด้านล่างของจอมีหยวกกล้วยขาว ๆ ไว้ปักตัวหนังสือ และเรื่องที่นิยมเล่นในจังหวัดตราดได้แก่ เรื่องรามเกียรติ์ โดยจับตอนใดตอนหนึ่งมาเล่น

วิธีเล่น ก่อนลงมือแสดงลูกคู่จะ “ตีเครื่อง” หรือโหมโรงเรียกคนคู่ก่อน จากนั้นออกรูปถ้ายี่ พระราม พระลักษมณ์ ไหว้ครูชุมนุมเทวดา จากนั้นจึงออก “กาศหน้าบท” หรือประกาศไหว้ครูอาจารย์ พระรัตนตรัย พ่อแม่ ตลอดจนผู้ชมทั้งหลายต่อจากนั้นจึงเริ่มตั้งเมืองคือออกรูปกษัตริย์ราชินี บรรยายบ้านเมือง เหตุการณ์ที่กำลังจะเกิดขึ้นซึ่งก็คือส่วนของเนื้อเรื่องนั่นเอง เอกลักษณ์ของหนังสติ๊กในจังหวัดตราด คือมีไอ้หลอด ไอ้เพิก ไอ้จุ่น เป็นตัวละครต่างไปจากภาคใต้ ผู้เชิดหนังสติ๊กต้องเสียงดี มีความสามารถใช้เสียงได้หลายเสียงมีความรอบรู้สอดแทรกคำสั่งสอนเพิ่มความขบขันด้วยภาษาถิ่นเพื่อเพิ่มความสนุกสนานยิ่งขึ้น (อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล, 2548 : 55)

เครื่องดนตรี ประกอบด้วย กลอง โทน ซอฮู้ ซอด้วง ฉิ่ง และกรับ มากหรือน้อยกว่านี้ตามความสะดวกของแต่ละคณะ

เครื่องแต่งกาย ไม่มีข้อกำหนดแน่นอน แล้วแต่ความเหมาะสมของงาน

โอกาสที่เล่น นิยมหาไปเล่นในงานเกษน งานศพ งานบวชนาค โดยเริ่มเล่นราวสองทุ่มไปจนถึงเที่ยงคืนหรือเช้าวันรุ่งขึ้นก็แล้วแต่เจ้าภาพ ยกเว้นงานแต่งงาน (โสณ นุคสมบัติ, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2553)

จะเห็นได้ว่าศิลปะการแสดงพื้นบ้านของจังหวัดตราดนั้นมีความหลากหลายด้วยเป็นจังหวัดที่มีการปฏิสัมพันธ์กับอารยประเทศและเป็นเมืองท่าที่สำคัญมาช้านาน หากแต่สามารถ

ปรับเปลี่ยนให้มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นของตนเองได้เป็นอย่างดี ดังเช่น ศิลปะการแสดงหนังตะลุงที่ได้รับวัฒนธรรมมาจากภาคใต้ หากแต่สามารถพัฒนาปรับปรุงให้เข้ากับชุมชนท้องถิ่นจนมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของตนเอง

2.3 ประวัติและวิวัฒนาการของหนังตะลุงจังหวัดตราด

หนังตะลุง เป็นการแสดงพื้นบ้านของภาคใต้ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ากำเนิดขึ้นเมื่อไร แต่มีข้อสันนิษฐานว่า วัฒนธรรมการเล่นหนังหรือละครเงา (Shadow Plays) ปรากฏในแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ของโลกหลายแห่ง เช่น อียิปต์ จีน อินเดีย และเกือบทุกประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รูปหนังที่ใช้เล่นมี 2 แบบ คือ ชนิดที่ส่วนแขนติดกับลำตัวมีขนาดใหญ่ เช่น หนังใหญ่ของไทยและหนังสเบก (Nang Sbek) ของเขมร และชนิดที่ส่วนแขน หลุดแยกจากส่วนลำตัวแต่ร้อยหมุดให้ติดกัน เคลื่อนไหวได้ เช่น หนังออยอง (Nang Ayong Jawa) ของชวา และหนังตะลุงของไทย หนังตะลุงเป็นการเล่นที่มีมาแต่โบราณ จึงไม่ทราบประวัติความเป็นมาที่แน่ชัด และปรากฏหลักฐานว่าในสมัยพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชมีชัยชนะแก่อียิปต์ ได้โปรดให้มีการแสดงหนังตะลุงเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองแก่ชัยชนะ ส่วนในประเทศอินเดีย พวกพราหมณ์แสดงหนังบูชาเทพเจ้าและสคูตีวีรบุรุษ เรื่องมหากาพย์รามณะ เรียกหนังตะลุงว่า "ฉายานาฏกะ" ในประเทศจีนสมัยจักรพรรดิหวงตี้ (พ.ศ.495 - 411) พวกนักพรตลัทธิเต๋า ได้แสดงหนังสคูตีคุณธรรมความดีของสมณเอกผู้หนึ่งของจักรพรรดิพระองค์นี้ เมื่อพระนางวายุชนม

ในสมัยต่อมา หนังตะลุงได้แพร่หลายเข้าสู่ในเอเชียอาคเนย์ เขมร พม่า ชวา มาเลเซีย และทางภาคใต้ของประเทศไทย มีข้อสันนิษฐานว่าหนังใหญ่น่าจะเกิดขึ้นก่อนหนังตะลุง และน่าจะได้แบบมาจากอินเดีย ลัทธิพราหมณ์มีอิทธิพลต่อคนไทยมาก มีการเคารพนับถือฤาษี พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม โดยเฉพาะเรื่องรามเกียรติ์ถือเป็นเรื่องขลังและศักดิ์สิทธิ์ หนังใหญ่จึงแสดงเฉพาะเรื่องรามเกียรติ์และหนังใหญ่เกิดขึ้นก่อน สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีหลักฐานอ้างอิงได้ว่า มีนักปราชญ์ผู้หนึ่งเป็นชาวเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นผู้เชี่ยวชาญทางโหราศาสตร์และทางกวี พระเจ้าปราสาททองทรงรับสั่งเรียกตัวเข้ากรุงศรีอยุธยาได้เป็นพระอาจารย์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระมหาราชครู หรือพระโหราธิบดี ทรงมีรับสั่งให้พระมหาราชครู ฟื้นฟูการเล่นหนังอันเป็นของเก่าแก่ขึ้นใหม่ (พ่วง บุชรรัตน์, 2541 : 21)

หนังตะลุงมีมาแต่โบราณ และปรากฏอยู่ในบริเวณกว้าง ตั้งแต่ซีกโลกตะวันออกแถบประเทศจีน ไปจนถึงซีกโลกตะวันตกแถบประเทศอียิปต์โบราณและประเทศโมร็อกโค การค้นหาแหล่งต้นกำเนิดของการแสดงหนังตะลุงที่แน่ชัดนั้น ต้องเจาะลึกในรายละเอียดของต้นกำเนิด เทคนิคการส่งเงาหรือรูปให้ปรากฏบนจอ แต่เทคนิคดังกล่าวเป็นสิ่งง่ายที่ผู้ใดได้รับชมเพียง

ครั้งเดียวก็สามารถเลียนแบบได้ ดังนั้นนักท่องเที่ยงที่ได้ชมการแสดง เมื่อกลับถึงประเทศของตน ก็อาจจะนำการแสดงละครเงาไปพัฒนาในด้านต่าง ๆ ก็จะเกิดเป็นรูปแบบการแสดงเฉพาะของตน นอกจากนี้อิทธิพลชาวต่างชาติที่ปรากฏในรูปหนัง บทพากย์ และดนตรีก็พิสูจน์ไม่ได้ว่ามาจากแหล่งเดียวกัน ประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีการแสดงแบบนี้ ล้วนเป็นดินแดนที่ได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดียสมัยโบราณ

เดิมหนังตะลุงเป็นเรื่องของพราหมณ์ ดังจะเห็นได้จากการ์ที่หนังตะลุงออกพระอิศวร ซึ่งก็น่าจะเป็นเครื่องชี้ถึงกลุ่มลัทธิที่นำหนังตะลุงเข้ามาว่าน่าจะเป็นพวกที่นับถือฮินดูลัทธิไสวณิกาย คือบูชาพระอิศวรเป็นใหญ่ ลัทธินี้ถ้าดูจากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในภาคใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และสุราษฎร์ธานี แล้วน่าจะตกอยู่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 แต่ก็มิได้หมายความว่าหนังตะลุงจะเข้ามาพร้อมกับลัทธินี้ อาจจะเป็นช่วงหลังก็เป็นได้ แต่คงไม่เลยพุทธศตวรรษที่ 17 เพราะตามตำนานบอกเล่าซึ่งนายหนังตะลุงรุ่นเก่าได้ถ่ายทอดไว้เป็นบทไหว้ครูหนัง (ตอนออกกรุปกาศ) ต่างกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า มีมาตั้งแต่ครั้งศรีวิชัย (กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย, 2542 : 149)

หนังตะลุง เป็นมหรสพเก่าแก่และได้รับความนิยมต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานาน ซึ่งในประเทศไทยมีการแสดงหนังตะลุงอยู่ทางภาคใต้หลายจังหวัด และในแถบภาคตะวันออกเฉียงใต้พบการแสดงหนังตะลุงที่จังหวัดตราด

สำหรับหนังตะลุงที่เล่นกันในจังหวัดตราดนั้น ได้รับการถ่ายทอดมาจากหนังตะลุงจากทางภาคใต้ เนื่องจากในสมัยก่อนการคมนาคมทางบกยังไม่สะดวก จึงนิยมเดินทางติดต่อกันทางทะเล ชาวภาคใต้มักจะเดินทางทางทะเลมาแสวงโชคและทำมาหากินในท้องที่จังหวัดตราดอยู่เสมอ

ภาพที่ 2.5 พระบูรเจดต์คณาจารย์ อดีตเจ้าคณะจังหวัดตราด

พระบูรเขตต์คณาจารย์ อดีตเจ้าคณะจังหวัด เดิมชื่อ พัน เขียวขจี เป็นบุตรนายเปี้ยก และนางบุญรุ่ม เขียวขจี เป็นชาวบ้านแหลมหิน ตำบลหนองคันทรอง อำเภอเมือง จังหวัดตราด เกิดเมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ.2441 เสียชีวิตเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ.2528

พระบูรเขตต์คณาจารย์ อดีตเจ้าคณะจังหวัด ท่านได้กรุณาเล่าว่า ในบรรดานักแสวงโชคจากทางภาคใต้ มี นายศรีแก้ว ซึ่งเป็นครูหนังตะลุงของจังหวัดทางภาคใต้ ได้เดินทางมาแสดงหนังตะลุงที่จังหวัดตราด นายศรีแก้วเป็นคนเก่งและมีความสามารถในด้านนี้มากแสดงหนังตะลุงจนคนนิยมทั่วไป ต่อมานายศรีแก้วได้บวชและจำพรรษาอยู่ที่วัดแหลมหิน ตำบลอ่าวใหญ่ อำเภอเมืองตราด และในที่สุดก็มรณภาพที่วัดแหลมหินนั้น ในขณะที่บวชอยู่นั้นท่านเป็นพระที่ชาวบ้านเคารพนับถือมาก เมื่อมรณภาพลงได้มีผู้แกะสลักไม้เป็นรูปของท่าน เพื่อเป็นที่สักการบูชาต่อไป (อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล, 2547 : 1)

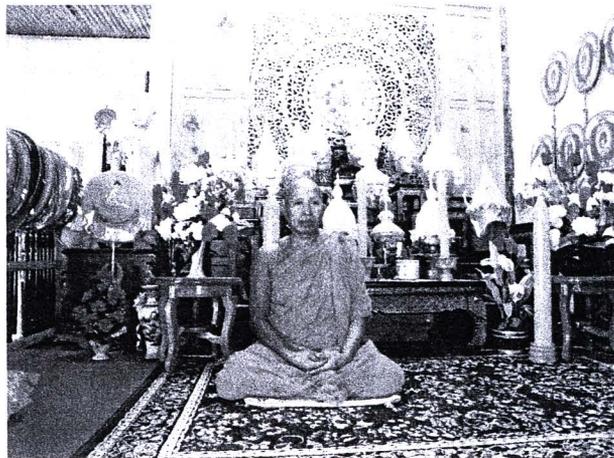
ความเป็นมาของหนังตะลุงหลังจากนั้นมีขึ้นมา 2 โรงคือนายสรวง บ้านท้ายวัง ซึ่งนายสรวงได้มอบตัวหนังตะลุงให้ผู้ใหญ่บ้อง บ้านท้ายวัง และนายเอี้ยว บ้านปลายคลอง ต่อมามีการถ่ายทอดให้กับลูกศิษย์ในคณะ เมื่อลูกศิษย์แต่ละคนมีความสามารถที่จะเล่นได้เองและประดิษฐ์ตัวหนังได้เอง ก็แยกตัวออกมาตั้งคณะหนังตะลุง แล้วทำการถ่ายทอดเป็นรุ่น ๆ จนแต่ละคณะมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในจังหวัดตราด ดังข้อมูลการสัมภาษณ์นายหนังตะลุงดังนี้

ความเป็นมาของหนังตะลุง หลังจากนายศรีแก้ว ได้นำมาเผยแพร่ที่ตราดแล้วก็มีคนไปฝึกหัดเขามาถ่ายทอด หลังจากนั้นก็มีขึ้นมา 2 โรงคือนายสรวง บ้านท้ายวัง คนเก็บรักษาตัวหนังคือผู้ใหญ่บ้อง บ้านท้ายวัง กับครูเอี้ยว แล้วครูเอี้ยว ก็ได้ถ่ายทอดให้กับครูของลุงชื่อครูโสน นุดสมบัติ (เพ็ญ ใจเที่ยง, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2553)

พระครูพิศาลธรรมวาทิ เจ้าอาวาสวัดบางปีดบน เจ้าคณะอำเภอแหลมงอบ ได้ให้ข้อมูลความเป็นมาของหนังตะลุงจังหวัดตราดว่า

นายศรีแก้วเป็นชาวพัทลุง ได้เดินทางโดยเรือมาทางอ่าวตราดผ่านแหลมหิน เห็นว่าทำเลตรงนั้นน่าอยู่ อุดมสมบูรณ์ไปด้วยสวนมะพร้าวเหมือนกับทางภาคใต้ แล้วผู้คนชาวตราดมีนิสัยใจคอโอบอ้อมอารีต่อเพื่อนบ้านที่เข้ามาในจังหวัดตราด จึงตัดสินใจย้ายรกรากจากภาคใต้ มาอยู่จังหวัดตราดที่หมู่บ้านแหลมหิน การที่เดินทางมาจังหวัดตราดนั้น สมัยก่อนนำหนังตะลุงจากปักษ์ใต้มาแสดง ซึ่งท่านสันทัดในการแสดงหนังตะลุงมาก เมื่อไปแสดงที่ไหนมีชาวบ้านนิยมไปดูกันอย่าง

เนื่องแน่น เพราะเล่นหนังตะลุงเก่งท่านจึงได้ตัดสินใจอยู่ในจังหวัดตราดตั้งแต่ครั้งกระนั้น ยึดอาชีพการเล่นหนังตะลุง ต่อจากนั้นในระยะหนึ่งท่านจึงได้บวชเป็นพระภิกษุและจำพรรษาอยู่ที่วัดแหลมหิน ชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธาท่านกันเป็นจำนวนมาก เพราะท่านเคยแสดงหนังตะลุงจนคนรักใคร่นับถือพระศรีแก้วจึงได้เปิดการหัดหนังตะลุงให้ชาวบ้านที่อยู่ในละแวกนั้นกันมาตั้งแต่นั้นโดยตลอด และตัวหนังตะลุงนั้นอาศัยท่านนำมาจากภาคใต้ส่วนหนึ่งและได้ทำกันขึ้นเองในหมู่ลูกศิษย์ที่แสดงหนังตะลุงจากท่าน แล้วก็แสดงกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้ สมัยตอนเด็ก ๆ นั้นหนังตะลุงพ่อแก่มั่น มีชื่อเสียงโด่งดังมากใครได้ยินเสียงกลองเป็นต้องมาดู นอกจากท่านจะเป็นครูหนังตะลุงแล้วยังเป็นหมอรักษาคณด้วย พ่อแก่มั่น แสงปทุม เป็นครูหนังตะลุงของโยมพ่อโยมแม่ (พระครูพิศาลธรรมวาที, สัมภาษณ์, 22 ธันวาคม 2553)

ภาพที่ 2.6 พระครูพิศาลธรรมวาที

เจ้าอาวาสวัดบางปีดบน เจ้าคณะอำเภอแหลมงอบ

ทั้งนี้จากข้อมูลการสัมภาษณ์บุคคลที่สำคัญและผู้เป็นนายหนัง ของคณะหนังตะลุงในจังหวัดตราดและผู้ที่เป็นนักแสดง พบว่าหนังตะลุงที่แพร่หลายในจังหวัดตราดได้รับการเผยแพร่ทางวัฒนธรรมมาจากทางภาคใต้ และได้มีการวิวัฒนาการ ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงให้เข้ากับ สภาพสังคม วัฒนธรรม ภาษาและการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มคนในท้องถิ่นอย่างกลมกลืนและได้รับความนิยมาจนถึงปัจจุบันนี้ ดังเช่นข้อมูลการสัมภาษณ์บุคคลดังต่อไปนี้

ครูอำไพ สายสังข์ ศิลปินหนังตะลุง อธิบายว่า

หนังตะลุงของตราด มีมานานแล้วคณะนี้มีมาตั้งแต่คึกค้ำบรรพชนับอายุแล้วก็เกือบ 200 กว่าปี ถ่ายทอดมาจากรุ่นครูมาสู่ครู คนแรกครูพ่วง ครูพู่ ครูเปี้ยก

ครูเอียด ครูโย ครูชิต ครูเอื้อย เวลาเราไหว้ครูเราต้องเอ่ยชื่อบอกตามลำดับ
 ลุงเป็นคนที่ 8 หนังสือตระกูลนี้ไม่แน่ใจว่ามาจากทางภาคใต้หรือเปล่าเพราะว่า
 บ้านเราก็เล่นไม่เหมือนทางใต้ (อำไพ สายสังข์, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2553)

นายเฟื่อง ใจเที่ยง ศิลปินหนังตะลุง เล่าให้ฟังว่า

ตอนบวชนครอยู่กับพระบูรเขตต์คณาจารย์ ท่านเล่าให้ฟังว่า ชื่อนายศรีแก้ว
 เป็นคนภาคใต้นำหนังตะลุงมาเผยแพร่ที่จังหวัดตราด ก่อน พ.ศ. 2441 เป็นคนมี
 ความสามารถร้องหนังตะลุงเป็นทั้ง ภาษาใต้และตราด นายศรีแก้วมาตอนแรก
 มาอยู่วัดไผ่ล้อมกับพระบูรเขตคณาจารย์ หลังจากนั้น นายศรีแก้วออกจากวัดแล้ว
 ไปบวชที่วัดแหลมหิน บวชนครจนภาพแต่ไม่แน่ชัดว่าตายปีไหน ตอนนั้นหนังตะลุง
 พู่อื่นมากสมัยนั้นเพราะไม่มีภาพยนตร์ เกิดขึ้นสองโรง คือของนายสรวง และ
 นายเอี้ยว ดังมาก (เฟื่อง ใจเที่ยง, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2553)

นายโสน นุคสมบัติ ศิลปินหนังตะลุง อธิบายว่า

ตามที่ครูเอี้ยว บอกและเล่าให้ฟังว่ามาจากเมืองพัทลุง จะมีคนนำมาเล่น
 หรือมาถ่ายทอด ฉันทเองก็ว่าไม่แน่เหมือนกันเพราะครูบอกว่ามาจากพัทลุงแล้วมา
 เผยแพร่ มันอาจจะเผยแพร่มาตามจังหวัดใหญ่ ๆ แต่ว่าทางตราดจะเล่นแสดง
 ไม่เหมือนเขา แต่ก่อนมีงานแสดงมากไปเล่นทุกงานแต่เดี๋ยวนี้หายไป ใครต้องการ
 บนบานศาลกล่าวก็มาหาแก่นบน (โสน นุคสมบัติ, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2553)

นายคำนึ่ง สร้อยแสง ศิลปินหนังตะลุง อธิบายว่า

หนังตะลุงเขาว่ามีมาร้อยกว่าปีมาแล้ว โดยนายศรีแก่นำหนังตะลุง มาจาก
 ทางใต้ เป็นครูหนังตะลุง นายศรีแก่นำไม่แน่ใจว่าเป็นคนตราดหรือเป็นคน
 จังหวัดใด ครูใหญ่ของหนังตะลุงคือครูแก้ว หรือนายศรีแก้ว ต้นตระกูลจริง ๆ
 ความเป็นมาของหนังตะลุงเป็นของใต้แน่ (คำนึ่ง สร้อยแสง, สัมภาษณ์,
 5 เมษายน 2553)

คณะหนังตะลุงที่มีชื่อเสียงในอดีตนั้น ได้แก่ คณะหนังผู้ใหญ่เอี้ยว (บ้านปลายคลอง) ที่
 คนทั่วไปมักรู้จักในนามหนังป่าหมาก คณะของนายผัด เจริญคงคา (บ้านหนองโสน) คณะของ
 นายควงและนายเกษม รัตนวงศ์ (บ้านท้ายวัง) คณะนายโสน นุคสมบัติ (หนองโสน) และคณะ
 ของนายเปลื้อง สร้อยแสง (บ้านอ่างกระป๋อง) (อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล, 2547 : 2)

ด้วยความเป็นมาดังกล่าวพบว่า การแสดงหนังตะลุง ได้รับการเผยแพร่เข้ามายังภาคใต้ แล้วแพร่หลายไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็น ภาคกลาง ภาคอีสาน และ ภาคตะวันออก ซึ่งมีการพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องเข้ากับสภาพสังคม วัฒนธรรม ภาษา และสิ่งแวดล้อมในชุมชน ซึ่งแสดงออกถึงเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น และมีการพัฒนาให้สามารถดำรงอยู่ในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ดังข้อมูล ที่ปรากฏในคณะหนังตะลุงในจังหวัดตราดนั่นเอง

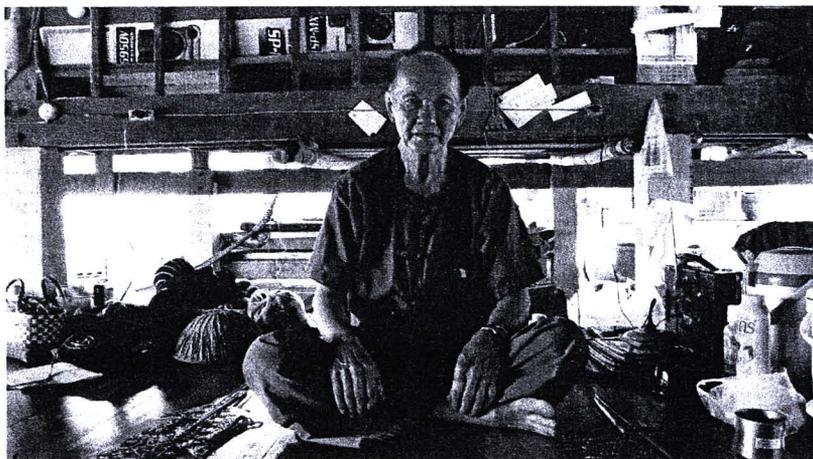
2.4 คณะหนังตะลุงในจังหวัดตราดปัจจุบัน

ปัจจุบันคณะหนังตะลุงในจังหวัดตราดที่มีการสืบทอดจากอดีตรุ่นสู่รุ่นมาจนถึงปัจจุบันนี้ จากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์บุคคลผู้ทำหน้าที่สืบทอดการแสดงหนังตะลุง และบุคคลในชุมชนพบว่า มีคณะหนังตะลุงที่ได้รับความนิยมและเป็นที่ยุ้จักจำนวน 4 คณะด้วยกันคือ

1. คณะครูโสน นุคสมบัติ บ้านหนองโพรง ตำบลหนองโสน ใช้ชื่อคณะสองพี่น้อง สมบัติสร้างบริการ
2. คณะครูเฟื่อง ใจเที่ยง บ้านหินโคก ตำบลหนองโสน ใช้ชื่อคณะรักษ์ตะลุง
3. คณะครูคำนึ่ง สร้อยแสง บ้านหินคาย ตำบลบางปิด ใช้ชื่อคณะศิษย์สร้อยแสง
4. คณะครูอำไพ สายสังข์ บ้านท่าโสม อำเภอเขาสมิง ใช้ชื่อคณะท่าโสมอนุรักษ์มรดกไทย

ซึ่งคณะหนังตะลุงในจังหวัดตราดนั้น พบว่ามีความสัมพันธ์ช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี ซึ่งทุกคณะมีเป้าหมายเพื่ออนุรักษ์และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมแขนงนี้ และตอบสนองความต้องการของชุมชนที่ยังนิยมการแสดงมหรสพประเภทนี้อย่างแพร่หลาย

2.4.1 หนังสืงตละทงคณะตองพื้นองสมบัตืสร้างบรืการ

ภาพที่ 2.7 ครูโสณ นุดสมบัตื บั้บตีภภาพวันทื 4 ชั้นวาคม 2553

ครูโสณ นุดสมบัตื ครูหนั้งตละทงชาวตราด อายุ 80 ปี ผู้ด้รับการถ้ายทอด การแสดงหนั้งตละทง จากครูหนั้งตละทงในอดิถืที่มีชื้อเสืงโด้งดั้งที่สดุในจังหวดัตราด ช่วงสมัย ยื้อนหลั้งไปประมาถ 200 กว่าปีที่ผ่านมานั้้นคือกั้งเอื้ยว หรือครูเอื้ยว ซึ่มีชื้อเสืงในทางการ แสดงหนั้งตละทง ในนามคณะหนั้งตละทงนายเอื้ยว อยู่บ้านปลาชอง ในตอนนั้้นด้ทำหน้าที่ นักคนตรีในคณะ ด้ว้ความช้างสั้งเกต ช้างจคจ้างและสามารถเฉพาะตัวทำให้มีควมช้านาญ ในการเล่นคนตรีประเภทกลอง โทนและครื่องประกอบจั้งหวะ ขณะที้เล่นก็ด้จคจ้างกระบวนการ เชิดหนั้งของครู จนสามารถเชิดหนั้งด้ เมื่ครูเอื้ยวเห็นความสามารถจ้ิงด้ให้เลื้อนตำแหน่งจาก นักคนตรีมาเป็นนายหนั้ง ครูเล้าว่า

ฝืกเรืยนเชิดหนั้งจากครูเอื้ยว คื้การเล่นคนตรีเล่นกันอยู่ก็จ้างได้เขากั้งเลยให้ไป เชิดหนั้ง บอกไม่ต้องเล่นแล้วคนตรี พอจ้บตัวหนั้งหลายทีก็เชิดด้ แล้วก็ยั้ง ร้องด้ แล้วก็ให้ไปเบ้กหน้าพระ เขจ้้นครูให้แล้ว เบ้กหน้าพระด้รับด้ เราเห็น แล้วทำได้ครูไม่ได้เรืยกไปนั้งฝืก (โสณ นุดสมบัตื, สัมภาษณั้, 4 ชั้นวาคม 2553)

เมื่มีความช้านาญตลอดทั้งด้สั้งสมประสพการณั้มายาวนาน จ้ิงด้แยกตัวจาก คณะหนั้งตละทงของครูเอื้ยว พร้อมทั้กับพี่ชายที่ชื้อจะอื้อน นุดสมบัตื ซึ่ด้ชวนพรรคพวกที่มีใจรัก ในการแสดงหนั้งตละทง ประมาถ 6-7 คน มารวมตัวกันฝืกหัดฝืกฝน ด้ว้ความรู้ที่ด้รับการ ถ้ายทอดจากครูเอื้ยวนั้้นเอง จนกระทั่งสามารถแสดงด้จ้ิงด้ไปเชิญครูที่อยู่บ้านน้้าเชื้ยมามอบครู ตามความเชื่อจ้ิงจะสามารถออกแสดงด้ แม้ในขณะที้ออกมาตั้งคณะหนั้งตละทงกับพี่ชาย ก็ยั้งได้ กลับไปช้วยคณะหนั้งตละทงของครูเอื้ยวอยู่บ้างหากว่าขาดตัวผู้เชิดหรือนักคนตรี ในระยะแรกที้

รวมตัวกันก็ได้ใช้วิธีเข้าตัวหนังตะลุงจากผู้อื่น ต่อมาจึงได้คิดประดิษฐ์ตัวหนังขึ้น จวบจนกระทั่งสิ้นครุเอียวไป ก็ไม่รู้ได้ว่าบรรดาตัวหนังของครุเอียว ปัจจุบันนี้อยู่กับผู้ใด

นอกจากความสามารถในการเชิดหนัง เล่นเครื่องดนตรี ครูโสน นุดสมบัติ ยังมีความชำนาญด้านการประดิษฐ์ตัวหนัง ซึ่งกรรมวิธีในการทำหนังตะลุงนั้นมีความยากยิ่ง ซึ่งต้องใช้ทั้งความอดทนต่อกลิ่นเหม็นของหนังสัตว์ที่นำมาแช่น้ำทิ้งไว้ทั้งคืนเพื่อให้เกิดการพองตัว แล้วนำมาชุบด้วยมิดแหลม ๆ เพื่อให้หนังบาง จากนั้นนำไปตากแดดให้แห้ง แล้วจึงนำภาพตัวละครที่จ้างนายเสนาะ พลานันทนิต ช่างวาด มาแปะติดกับตัวหนังที่ตากแห้ง จึงได้เริ่มลงมือนั่งฉลุลายเองด้วยเครื่องมือคือสิ่วขนาดเล็ก ซึ่งครูโสนบอกว่า “เรื่องวาดต้องใช้ความสามารถเฉพาะตัว ชื่อสูงเสนาะ อยู่บางกระดาน ทำโสมโน่น แก้วกลายเป็นทำเป็นเจาะเป็น” ตัวหนังที่มีคุณภาพนั้นทำจากหนังกระบือ หนังวัว หนังเก้ง ตามลำดับ ซึ่งหนังที่ทำจากหนังกระบือหรือหนังควายนั้นเวลาแสดงจะขึ้นไฟสวยงาม เมื่อใส่สีเข้าไปจะทำให้ดูเด่น ดังที่ครูบอกว่า

ทำจากหนังควายดีกว่าคือมันออกแก้ว เวลาส่องไฟนี้แก้วมันออก เวลาเล่นจะขึ้นไฟออกเป็นแก้วใส หนังเก้งไม่ขึ้นไฟเพราะว่ามีสีดำก็เลือกเอามาทำเป็นตัวเสนาะ หนังวัวบางตัวก็จะใสบางตัวก็มัว แต่ส่วนตัวที่เป็นพระเอกที่จะเอามาโชว์ก็เลือกเอาที่ทำจากหนังควายที่ขึ้นไฟสวยงาม (โสน นุดสมบัติ, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2553)

การเก็บรักษาตัวหนังต้องดูแลไม่ให้ตัวหนังขึ้นรา โดยทาน้ำมันยางที่ตัวหนังทั้ง 2 ข้าง (เป็นน้ำมันยางที่ขูดมาจากคันยาง บรรจุกะบ้องขाय มีขายที่ป่าตาล) ซึ่งน้ำมันยางจะซึมเข้าไปในเนื้อหนัง ผึ่งลมให้แห้งจะออกใส ใช้สีย้อมกกระบายและวาดลายเส้น จะทำให้สีซึมเข้าไปในเนื้อหนัง เก็บรักษาใส่ไว้ในกล่อง ซึ่งครูเล่ากรรมวิธีการสร้างหนังว่า

อย่างอื่นใช้ไม่ได้ ถ้าเป็นสีเมจิกสีมันจะปิดเนื้อหนังหมด ถ้าสีย้อมกก พอลงน้ำมันยางแล้วสีจะใส ทาเสร็จแล้วผึ่งในร่มตากลมไว้หนึ่งอาทิตย์ ไม่เอาตากแดด ถ้าตากแดดจะทำให้หนังกรอบ อายุหนังที่ทำขึ้นเองประมาณ 50 กว่าปีมาแล้ว ทำตั้งแต่อายุ 20 กว่า ๆ ช่วงที่เล่นอยู่กับครุเอียวยังไม่ยี่สิบ แล้วก็มาคิดกับพี่ชายว่าเราทำได้ก็รวมใจกันทำ พยายามไปหาไปซื้อมา ต้องไปหาช่างที่บางกระดานให้เขาเขียนภาพให้ตามที่เราต้องการ วิธีทำหนังยากและต้องทนเหม็นแช่น้ำแล้วก็เหม็น แช่น้ำหนึ่งคืนแช่ให้มันชุบด้วยมิดคม ๆ ชูคให้สะอาดแล้วแผ่กับพื้นใช้ตะปูดอกตากแดดให้แห้งเอากระดาษติดตัวหนังแล้วแกะตามลาย หนังที่หนาเอาไม่ได้ แต่บางเกินไปก็ไม่ได้ ที่ไปเอาหนังมารู้ทันที ต้องอาศัยประสบการณ์ (โสน นุดสมบัติ, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2553)

ภาพที่ 2.8 ตัวหนังตัวนาง

เรื่องที่แสดง การแสดงหนังตะลุงคณะสองพี่น้องสมบัติสร้างบริการนี้ เริ่มแสดงตั้งแต่วเวลา 20.00 น. จนถึงเที่ยงคืน (หรือตีสิบสอง) เวลาในการแสดง 4-5 ชั่วโมง จบเรื่อง เนื้อเรื่องต้องสรุปมีเหตุมีผลพอสมควร เรื่องที่นิยมแสดงได้แก่ เรื่องรามเกียรติ์ จากพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 1 ตอนศึกกุมภกัณฑ์ ท้าวมาลีวราชว่าความ ศีกอินทรชิต ศีกโมยราพณ์ ใช้ผู้เชิด 3 คน ตามความเหมาะสมของเสียงและลีลาการเชิด ได้แก่ ครูโสณ นุคสมบัติ นายเฟื่อง ใจเที่ยง (ครูเฟื่อง) และนายกัญญา กุลกัญญา (นายจ๊อด) ดังที่ครูเล่าว่า

ฉันเชิดเป็นตัวกุมภกัณฑ์ และสีดา ด้วยเสียงอ่อนนุ้ย นายเฟื่องจะเชิดเป็นยักษ์เนื่องจากเสียงเขาโต และนายจ๊อดก็ฟัน ๆ ใช้ราชาศัพท์ไม่ค่อยเก่งหนังตะลุงใช้ราชาศัพท์มากถ้าเป็นรามเกียรติ์ต้องอยู่ในกรอบจริง ๆ มีแต่คำกลอนเป็นส่วนมาก ก็ตัดคำกลอนออก บางตอนบางแห่งก็สำคัญ คนที่เล่นจะต้องรู้กัน (โสณ นุคสมบัติ, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2553)

นอกจากเรื่องรามเกียรติ์แล้วนั้น ยังมีนิทานพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมอีกเช่น เรื่องเจ้าชายศรีสังวร กุมารทอง สะอึ้งทอง พรหมณ์เกษร ทั้งนี้ต้องดูความเหมาะสมของเนื้อเรื่องและคัดเลือกตอนที่เหมาะสม สนุกสนาน ไม่ยึดเยื้อ และมีตัวหนังครบ เนื่องจากผู้ชมรู้จักตัวละครว่ามีลักษณะอย่างไร นอกจากนี้คณะของครูยังมีการประยุกต์รูปแบบการแสดงเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศให้ผู้ชมไม่่วงนอน โดยระหว่างที่แสดงก็คั่นกลางด้วยการขับร้องและบรรเลงดนตรีในเพลงที่เป็นจังหวะสากลโดยเรียกว่า “หางเครื่อง” ดังที่ครูบอก “คือแสดงไปได้สักชั่วโมง ก็จะขอจังหวะที่เป็นสากลเปลี่ยนบรรยากาศไม่ให้เหงามีการเล่นเพลงทำนองลูกทุ่ง แต่สักพักก็จับเรื่องเล่นต่อจนจบเรื่องที่แสดงก็จะจัดไว้ให้ดีให้เหมาะสมจะมีแทรกอยู่ในตอนที่เล่นเรียกว่าหางเครื่อง”

รูปแบบการแสดงหนังตะลุงของจังหวัดตรานั้นมีความแตกต่างจากการแสดงหนังตะลุงของทางภาคใต้ตามที่ครูโสน นุคสมบัติ ได้เล่าให้ฟังว่า

หนังตะลุงเล่นคนเดียวไม่ได้ คนเซ็คจะมากกว่าสามคนก็ได้แต่ว่าไม่มีคนเป็น สมัยโบราณมีแบบแผนแบบนี้มาตลอด แต่หนังตะลุงภาคใต้เล่นคนเดียวหนังตะลุงได้เข้าปึก แต่ของเราไม่ปึกจะต่อสู้กัน มาเล่นที่ตรานี่แหละ ประมาณสิบปึกกว่าได้ เคยเห็นเคยดู ไม่เหมือนกัน ตัวหนังคล้ายกัน การแสดงไม่เหมือนภาษาเขาเป็นแบบได้ ก็แสดงทั่ว ๆ ไป แล้วก็หายไป ที่เห็นมาเล่นทั่วไปจะต้องมีกำหนดหาเงินก็เปล่า พอเล่นสักชั่วโมงก็ให้เมียออกถือขันขอเงินตามศรัทธาได้มากน้อย ก็แล้วแต่ ไปด้วยโน้นบ้าง ถ้าชาวบ้านหามาเล่นก็ต้องทำให้แสดงไม่มาเรียกร้อยค่าใช้จ่าย (โสน นุคสมบัติ, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2553)

ขั้นตอนการแสดง ขั้นแรกเป็นการปลุกโรงหนังตะลุง เดิมทำจากไม้ ปัจจุบันเป็นโครงเหล็ก สูงประมาณระดับสายตาคอนยีน กว้าง 3 เมตร ยาว 3 เมตร จอหนังเป็นผ้าขาวธรรมดา (ไม่ใช่เชือกยางในล่อน ลิ่น ๆ ใช้ไม่ได้ถ้าโดนไฟจะย่น) ยาว 3 เมตร ข้างหลังจอจะแขวนดวงไฟไว้ ความร้อนประมาณ 500 แแรงเทียน ค่าเช่าโรงหนังตะลุง ราคา 500 บาท ขั้นตอนที่ 2 โหมโรง นักดนตรีเล่นเพลงโหมโรง 12 เพลง เพื่อเป็นการไหว้ครูและประกาศว่าเริ่มการแสดง อาจจะเล่นไม่ครบทั้ง 12 เพลงก็ได้เพื่อปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับผู้ชมแต่จะขาดไม่ได้สำหรับเพลงไหว้ครูเพลงแรก เมื่อจุดรูปเทียนสวดว่าคาถาธรรมนิสารทำน้ามนต์ไหว้ครูเรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนที่ 3 เบิกหน้าพระสามองค์ พระฤาษีปักตรงกลาง นเรศปักทางขวาของคนเซ็ค นารายณ์ปักทางซ้ายของคนเซ็ค แล้วเซ็คฤาษี จากนั้นนเรศ นารายณ์รบกัน ประลองฝีมือ ขั้นตอนนี้ให้นายหนังเป็นผู้เซ็คเพียงคนเดียว ขั้นตอนที่ 4 เป็นการประกาศไหว้พระรัตนตรัย ไหว้ครู ไหว้บิดามารดา ที่เรียกว่า “กาศหน้าบท” ขั้นตอนที่ 5 เสนาหรือตัวตลกออกเพื่อบอกเรื่องว่ามีการแสดงเรื่องอะไร ขั้นตอนที่ 6 ตั้งเมืองคือออกรูปกษัตริย์ ราชนี เริ่มการแสดงเป็นเรื่องราว ใช้เวลาแสดงประมาณ 3 - 4 ชั่วโมง ในขั้นตอนนี้ เมื่อแสดงไปได้ประมาณ 1 ชั่วโมง ก็จะแทรกหางเครื่องร้องเพลงทำจังหวะที่ทันสมัยเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศ ขั้นตอนสุดท้ายเป็นการลา ด้วยการร้องอวยพรและลาผู้ชม เสร็จแล้วจะเอาหนังทั้งหมดมาปักหน้าจอ หนังตะลุงของตรามีตัวตลกของแต่ละคณะไม่เหมือนกันแล้วแต่จะคิดทำเขียนขึ้นเองของแต่ละคณะมีลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งคณะของครูมี ไอ้แดงอ่อน ไอ้ทองหลอด ไอ้เหม่ง และไอ้ห้อย

เครื่องบูชาครู ประกอบด้วย หมาก 3 คำ ดอกไม้ 3 ดอก เงิน 12 บาท เทียน 2 เล่ม รูป เหล้า บุหรี่ แล้วแต่เจ้าภาพจะจัดให้

การพากย์และเจรจา ผู้เซ็ดหรือนายหนัง จะร้องคั้น ซึ่งไม่มีเขียนขึ้นเป็นตำรา โดยนำเค้าโครงเรื่องจากบทละครหรือนิทานพื้นบ้าน จบการร้องโดยให้สัญญาณักคนตรีด้วยการร้องส่งว่า “เฮ้” แล้วจึงเจรจา ดังที่คุณครูเล่าว่า “บางครั้งก็คั้นไปได้ดี บางทีก็ลงไม่ดี ฝึกร้องไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะไม่คิด ต่อมาชำนาญเข้าก็คั้นได้ การเล่นการร้องต้องไปอยู่ในเวทินั้น ให้ครูช่วยเราให้เล่นไปด้วยความราบรื่น ตอนร้องคนตรีก็เล่นไปตามจังหวะ พอบทพูดเจรจาว่าท่านเป็นการเมืองคนตรีไม่เล่น” (โสณ นุดสมบัตติ, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2553)

โอกาสที่เล่น ปัจจุบันพบว่านิยม เล่นในงานแก้บน งานไหว้เจ้า งานศพ งานบวชนาค ไม่เล่นงานแต่งงานเนื่องจากเริ่มการแสดงด้วยการรบกั้น เวลาที่เริ่มการแสดงประมาณ 20.00 น. ใช้เวลาในการแสดงประมาณ 3 - 4 ชั่วโมง การรับงานแสดงในจังหวัดตราดคืนละ 3,500 บาท ดังที่คุณครูเล่าให้ฟังเกี่ยวกับงานที่แสดงว่า

‘ ใครต้องการบนบานศาลกล่าวก็มาหาแก้บน ถ้าจะแสดงเป็นปกติไม่ค่อยมีภารกิจต้องหา หรือเป็นเจ้าของหลักเมือง ตั้งแต่สมัยก่อนโรงเจียงอยู่ในเขตที่ไม่ค่อยเจริญเขาจะมาหาครูเอี้ยว ที่เป็นครูฉันทน์ หาไปเล่นสืบคิน ลูกก็ไปเล่นกับเขาด้วย ตีโทน ตีกลอง สมัยก่อนบวชนาค ทำบุญสังฆทาน งานศพ ทำบุญ ร้อยวัน ไปเล่นทุกงานแต่เดี๋ยวนี้หายไปแล้วจะมีก็แต่เจ้าที่ เจ้าพ่อ กรมหลวงชุมพรชอบ (โสณ นุดสมบัตติ, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2553)

ครูโสณ นุดสมบัตติ ได้ถ่ายทอดวิชาการเซ็ดหนังตะลุงและกรรมวิธีการสร้างตัวหนังให้กับนายเฟื่อง ใจเที่ยง และนายจ๊อด (คนไทรทอง) ซึ่งการที่จะฝึกหัดการเซ็ดหนังนั้นเป็นเรื่องที่ยากพอสมควร แต่ด้วยความที่ครูก็เริ่มอายุมากขึ้น เร็วแรงกำลังและความคล่องตัวก็เริ่มถดถอย จึงได้ตั้งใจที่จะถ่ายทอดการแสดงหนังตะลุงให้กับผู้ที่มีความพร้อมและสามารถเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว ทั้งยังต้องมีใจรักในศิลปะแขนงนี้ ดังเช่นครูกล่าวไว้ว่า “หนังตะลุงจะหัดขึ้นมานี้ยากพยายามหัดเขาขึ้นมา พอเล่นได้ไปงานด้วยกันแล้วก็ชำนาญขึ้นชำนาญขึ้น” (โสณ นุดสมบัตติ, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2553) จึงทำให้มีผู้สืบทอดการแสดงหนังตะลุงจังหวัดตราดมาจนทุกวันนี้

เครื่องดนตรี ประกอบด้วย กลอง 1 ลูก โทน 2 ใบ ขลุ่ย และฉิ่ง จำนวนผู้แสดงทั้งหมด 6 คน คนเซ็ด 3 คน นักคนตรี 3 คน

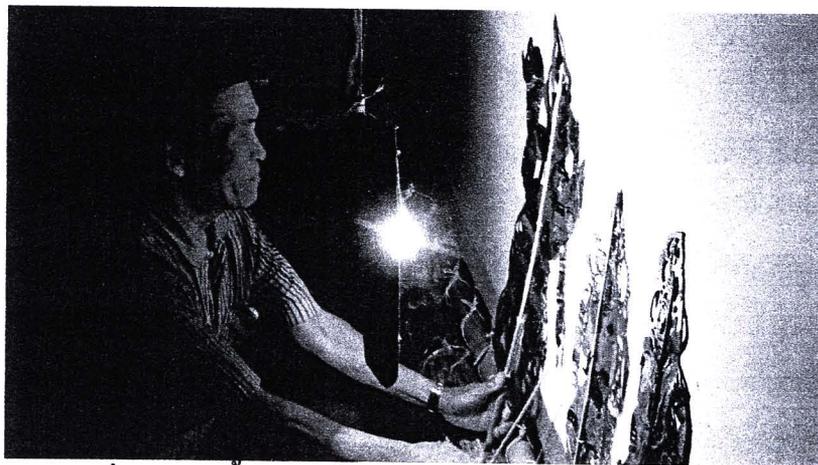
ครูโสณ นุดสมบัตติ ได้กรุณาเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการแพร่หลายของหนังตะลุงในจังหวัดตราด ว่า

สมัยโบราณมีการแข่งขันประชันโรง เคยไปประชันกับหนังตะลุงใต้ ที่หวังน้ำขาว พอตอนเย็นทางจอก็ถามกันว่าเอาหนึ่งหรือเอาสอง ก็บอกว่าแก็กดูเอาเอง ตอนแรกของเขามีคนดูอยู่หลายคน เราก็ต้องเอาให้สนุก เอาเสนามา

ทะเลาะกันเถียงกันเอาหมามากัดกันสนุกคนดูก็สนุก และใช้ภาษาถิ่นแล้วชาวบ้าน เขาฟังออก มีอยู่อีกสักสองสามครั้งหนังตะลุงประชันลิเก สมัยก่อนเล่นปากเปล่า ต่างคนต่างเล่นจะว่าชนะเองก็ไม่ได้ สมัยนี้ไม่มีแล้วที่จะแข่งขัน เคยไปเล่นที่ วัดเขาตาหน่วย สองโรงประชันกัน เพราะเจ้าภาพหาไปสองโรงห่างกันมากหน่อย เสียงไม่ค่อยได้ยินเล่นปากเปล่า ไปกับทิดหลายแก่งตลก เล่นสนุกเรื่อง ศรีสังวรณ์ รบกันใหญ่ตีกันใหญ่ หมากัดคยักษ์ สนุกเฮ ๆ คนก็มาดูกันใหญ่ ทิดหลายเสียแล้ว แต่ว่าเขาเล่นสนุก เก่งเรื่องราชาเรื่องรามเกียรติ์ไม่เก่ง

มีอยู่ปีหนึ่งนานแล้วสมัยตั้งแต่ครั้งถูกยึดอำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เขาประกาศให้หยุดมหรสพเนื่องจากไว้อาลัยนายกเสียชีวิต การแสดงทุกอย่างหยุดหมดแล้วก็เลิกกลับบ้าน กำลังหนุ่มตอนนั้น การแสดงพื้นบ้านหนังตะลุง ไม่สูญหายมีคนสืบทอดของเราก็มียู่อย่างนี้ แต่ถ้าไม่มีคนหาก็ค่อย ๆ หมดไป (โสณ นุคสมบัติ, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2553)

2.4.2 หนังตะลุงคณะรักษ์ตะลุง

ภาพที่ 2.9 ครูเฟื่อง ใจเที่ยง บันทึกภาพวันที่ 4 ธันวาคม 2553

ครูเฟื่อง ใจเที่ยง อายุ 74 ปี ครูหนังตะลุงชาวตราดที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก ผู้ที่มีใจมุ่งมั่นที่จะสืบสานการแสดงศิลปะแขนงนี้ไว้ให้ลูกหลานและบุคคลในชุมชน ได้มีส่วนร่วมโดยมอบตัวหนังตะลุงที่สร้างขึ้นเองให้กับพระครูโฆษิตวิริยคุณ เจ้าอาวาสวัดหนองเสม็ด ซึ่งท่านดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะตำบลหนองโสน ครูได้ทำการสอนให้กับชาวบ้านในชุมชน ณ วัดหนองเสม็ด อำเภอเมือง จังหวัดตราดแห่งนี้ โดยการรวมตัวของชาวบ้านที่สนใจฝึกหัดการแสดงหนังตะลุงหลังจากเลิกงานในเวลากลางวัน พอดตกค่ำก็มารวมตัวกันที่วัดฝึกซ้อม การเชิดหนัง การพากย์เจรจา การร้องและดนตรี ซึ่งมีผู้ที่มีความสามารถทางด้านดนตรีไทยก็นำ

เครื่องดนตรีมาประโคม ซึ่งครูเพ็ญ ใจเที่ยง ได้ใช้วิธีเขียนบทขึ้นมาให้ผู้เรียนท่องจำบทร้องและบทพากย์ ใครเชิดเป็นตัวไหนก็ต้องไปท่องจำบทให้ได้ ด้วยความมุ่งมั่นด้วยเจตนารมณ์ที่ตั้งไว้และแรงบันดาลใจที่ได้จุดประกายให้ครูเพ็ญ ใจเที่ยง ได้เริ่มภารกิจนี้ ดังที่ครูเล่าว่า

ตอนนี้กำลังสร้างโรงหนังตะลุง เพื่อนุรักษ์ไว้ที่วัดหนองเสม็ด สร้างคนในพื้นที่ ใช้วิธีในการสอนเรียกมาคุย แล้วจุด จะให้เป็นตัวไหน ฝึกนายหนังก่อน ฝึกร้อง ให้ท่องบทให้จำแล้วมาท่องทำนอง มาช่วงหลัง ๆ สร้างหนังใหม่ขึ้นมา จากแบบหนังเก่าแล้วทำแทนหนังที่ชำรุด ตอนหลังดร.บุษกร บอกว่าลุงทำหนังได้แล้วทำไมถึงไม่สร้างคน แล้วก็คิดจะสร้างคนให้เล่นหนังตะลุง แล้วก็เอาผู้ที่มีความสามารถทางด้านดนตรีไทยมาเล่นในคณะหนังตะลุง หากคนพากย์ คนร้องอะไรทุกอย่างถ้าไม่สร้างแล้วไม่เกิด แล้วต้องออกจากตำราที่เราเขียน จำไปเป็นหลักมันสมองมันจะขยายเอง นายจำเริญ เหล็กเพชร นายอ้อด ใจเที่ยง เป็นนายหนัง คิดว่าเขาสองคนจะสืบทอดได้ แล้วหนังที่สร้างขึ้นทั้งหมดมอบให้พระท่านที่เป็นหลาน แต่ไม่ได้ถวายวัด ลุงอยากเผยแพร่ ทำหนังยากกว่าแล้วทำไมจะสอนการเล่น การเชิดไม่ได้ สอนโดยไม่ได้คิดค่าใช้จ่าย (เพ็ญ ใจเที่ยง, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2553)

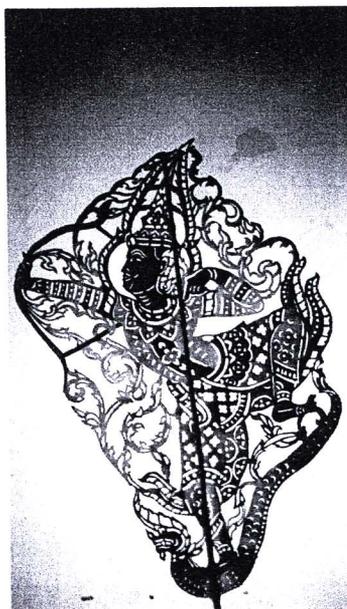
ครูเพ็ญ ใจเที่ยง ได้เรียนรู้วิธีการเชิดหนังตะลุงจากนายจะอ่อน นุดสมบัติ และนายโสน นุดสมบัติ (ครูโสน) ซึ่งได้เห็นแววและความสามารถจึงได้เรียกไปฝึกหัดวิธีการเชิดหนังการร้องการพากย์เจรจา ซึ่งครูเพ็ญ ท่านมีความสามารถทางด้านดนตรีไทยเป็นพื้นฐานอยู่แล้วใช้เวลาเรียนทุกกระบวนการประมาณ 1 สัปดาห์ ก็สามารถรับหน้าที่เป็นนายหนังร่วมแสดงในงานต่าง ๆ ได้ ดังที่ครูเล่าว่า

ครูให้ลองไปเอามาหัด กลองไม่ต้องหัดเป็นมาตั้งแต่เล็ก ๆ แต่ต้องมาหัดร้องหัดเชิด มือขวาจับตัวหนัง มือซ้ายจับแขน ให้เชิดไปตามจังหวะ ตะลัดลัด ไปซ้าย ขวา พอจังหวะหนึ่ง สอง คล่องก็ไป สาม เรียกสามโหยง หนึ่งสอง หนึ่งสองสาม วิธีจับใช้สองนิ้วจับไม้ที่มีมือ มือที่จับหนังใช้ทุกส่วนนิ้วหัวแม่มือ กดเส้า นี่คือการหัดครั้งแรก ฝึกอยู่สองสามคืน (เพ็ญ ใจเที่ยง, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2553)

นอกจากความสามารถในการเชิดหนัง พากย์หนัง เล่นดนตรีแล้ว ครูเพ็ญ ใจเที่ยงยังมีความสามารถประดิษฐ์ตัวหนังขึ้นเอง ซึ่งครูเป็นผู้มีความสามารถทางด้านศิลปะการวาด การเขียน การแกะ โดยจิตพิสัยอยู่แล้ว ขณะที่บวชเป็นเณรตอนอายุ 16 ปี ได้มีหน้าที่เขียนใบ

ประกาศนียบัตรและเป็นผู้ติดตามอดีตเจ้าคณะจังหวัดตราด พระบูรเขตต์คณาจารย์ สามารถสอบนักธรรมเอกได้ตั้งแต่เมื่อครั้งบวชเณรนั่นเอง เมื่อวันเวลาผ่านไปด้วยเหตุบางประการทำให้ครูมีความจำเป็นต้องสึกจากการบวชเป็นพระ ทำให้ชีวิตต้องดำเนินเข้าสู่วงการหนังตะลุงและเป็นผู้ที่มีความสามารถในการประดิษฐ์ตัวหนังได้อย่างยอดเยี่ยมสวยงามเป็นที่รู้จักในปัจจุบันซึ่งตัวหนังที่ครูได้สร้างขึ้นในช่วง 2 - 3 ปีที่ผ่านมา มีจำนวนตัวหนังประมาณ 70 - 80 ตัว ดังที่ครูเล่าถึงวิธีการสร้างตัวหนังดังนี้

ตัวหนังลุงสร้างเองเขียนเองวาดเองระบายสีเอง สร้างหนังใหม่ขึ้นมาจากแบบหนังเก่าแล้วทำแทนหนังที่ชำรุด ไปซื้อหนังมาแล้วแช่น้ำใช้น้ำเปล่า ๆ ขูดหนังให้บางโดยใช้ขวดที่ทุบให้แหลม หมดขวดไปเป็นร้อยขวด แล้วตากแดดให้แห้งสองตะวันให้ใส ใช้เหล็กเล็บมีอนาง และสิ่วเล็ก ๆ แกะตามแบบที่วาดไว้ รูปวาดเองนะเห็นที่ไหนสวย ๆ แล้วจำไว้ ทำจากหนังกระบือ หนังวัว สีเมจิกทำสำเร็จรูป ใช้สีอื่นได้ การรักษาหนัง เก็บไว้ไม่ให้โดนฝนเพราะหนังจะพอง และนำออกมาผึ่งลมไม่ตากแดดจะทำให้ตัวหนังกรอบหักงอ เก็บไว้ในกล่องพลาสติก ตัวหนังคิดเองหมด แสนหนึ่งลุงไม่ขาย (เพ็ญ ใจเที่ยง, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2553)

ภาพที่ 2.10 ตัวหนังตะลุงนเรศของครูที่ประดิษฐ์ขึ้นเอง

เรื่องที่แสดง การแสดงหนังตะลุงคณะรักษะตะลุงนี้ เริ่มแสดงตั้งแต่วเวลา 20.00 น. ไม่เกินเที่ยงคืน เวลาในการแสดงประมาณไม่เกิน 3 ชั่วโมง เรื่องที่นิยมแสดงได้แก่ เรื่องรามเกียรติ์ ตอนศึกกุมภกัณฑ์ สีกโมยราพณ์ สีกอินทรชิต และนิทานพื้นบ้าน เช่นเรื่อง พระอภัยมณี

จันทโครพ ไกรทอง ครูเฟื่อง ใจเที่ยง ยังได้เขียนบทละครชิ้นใหม่เรื่องสะอั้งทอง สำหรับแสดง ในขณะนี้ด้วย ใช้ผู้เชิด 3 คน ได้แก่ ครูเฟื่อง ใจเที่ยง นายโสน นุคสมบัติ (ครูโสน) และ นายจำเริญ เหล็กเพชร ทั้งนี้ครูยังได้ฝึกหัดการเชิดหนังตะลุงให้กับนายออด ใจเที่ยง เพื่อสืบทอดต่อไปด้วย

ขั้นตอนการแสดง ชั้นแรกเป็นการปลุกโรงหนังตะลุง ตั้งโรงหันทางทิศไหนก็ได้อย่าให้ หันหน้าโรงเข้าบ้าน แล้วจึงจอที่ทำจากผ้าขาว เครื่องขยายเสียงวางเพื่อประชาสัมพันธ์ โดย เปิดเทปคลาสเซ็ทไตเติ้ลเพลงประจำคณะ โห่สามลาแล้วพิธีกรบอกกล่าวว่ามีการแสดงหนังตะลุง ในคำคืนนี้ โรงหนังตะลุงทำจากไม้ กว้าง 6 เมตร ยาว 5 เมตร จอหนังทำด้วยผ้าขาวด้ายดิบ กว้าง 6 x 5 เมตร ข้างหลังจอจะแขวนดวงไฟไว้ ความร้อนประมาณ 500 แรงเทียน พอมืด ปักหนังสามตัวที่ตั้นกล้วย ทางด้านขวาของคนเชิดเป็นพระราม ทางด้านซ้ายเป็นพระลักษมณ์ ตั้งเครื่องเคารพครู แล้วทำน้ำมนต์ โดยครูเป็นผู้ดำเนินการทำเอง จากนั้นบอกเจ้าที่เจ้าทาง แล้วลาครู โดยนักแสดงทุกคนต้องลาพร้อมกันทั้งหมด จากนั้นนำเอาน้ำมนต์ประพรมตัวหนังทุกตัวและผู้แสดงทุกคน ขั้นตอนที่ 2 โหมโรง นักดนตรีเล่นเพลงโหมโรง 12 เพลง เพื่อเป็นการไหว้ครู และประกาศว่าเริ่มการแสดง อาจจะเล่นไม่ครบทั้ง 12 เพลงก็ได้หากระยะเวลามีจำกัด เมื่อไหว้ครู เรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนที่ 3 เบิกหน้าพระสามองค์ พระฤาษี พระนเรศ พระนารายณ์ แล้วเชิดฤาษี จากนั้นนเรศ นารายณ์รบกัน เมื่อเสร็จแล้วจึงปักตัวหนังทั้งสามให้อยู่สูง ๆ ขั้นตอนนี้นายหนังเป็น ผู้เชิดเพียงคนเดียว ขั้นตอนที่ 4 เสนาหรือตัวตลกออกเพื่อบอกเรื่องว่ามีการแสดงเรื่องอะไร ขั้นตอนที่ 5 ตั้งเมืองคือออกรูปกษัตริย์ ราชนิ เริ่มการแสดงเป็นเรื่องราว ใช้เวลาแสดงประมาณ ไม่เกิน 3 ชั่วโมง ขั้นตอนสุดท้ายเป็นการลา ด้วยการร้องอวยพรและลาผู้ชม เสร็จแล้วจะเอาหนัง ทั้งหมดมาปักหน้าจอ ตัวตลกของหนังตะลุงคณะรักษัตะลุง คือ ไอ้คิงคอง ไอ้แดงอ่อน ไอ้จันดี มีชื่อแปลก ๆ ลักษณะท้องป่อง คอสั้น เป็นเอกลักษณ์เฉพาะคณะ

เครื่องบูชาครู ประกอบด้วย หมาก 3 คำ ดอกไม้ 3 ดอก เงิน 12 บาท เทียน 2 เล่ม รูปไม้จำกัด เหล้า 1 ขวด บุหรี่ 1 ซอง

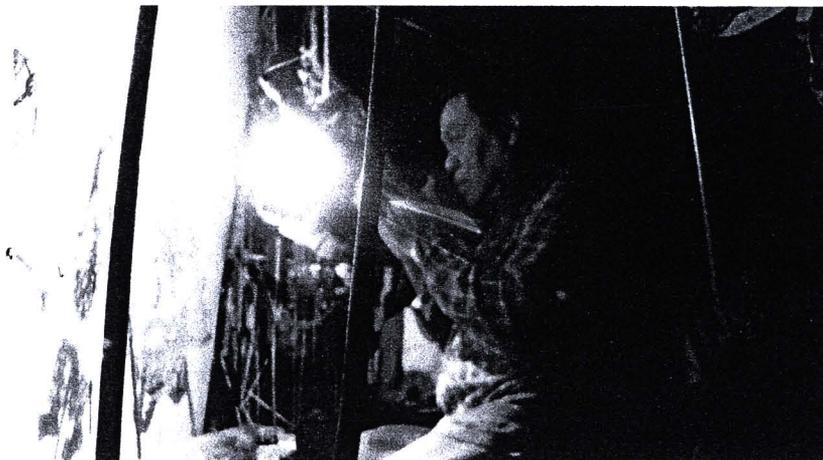
การพากย์และเจรจา ผู้เชิดหรือนายหนัง จะร้องด้น ร้องเป็นภาษาพื้นบ้าน โดยนำ คำโคธจากบทละครหรือนิทานพื้นบ้าน จบการร้องโดยให้สัญญาณนักดนตรีด้วยการร้องส่ง ว่า “ไอ้” แล้วจึงเจรจา ดังที่ครูเล่าว่า “มนุษย์กับยักษ์ร้องไม่เหมือนกัน มนุษย์ร้องขึ้น “เอ” ยักษ์ ร้องขึ้น “อ” เสนาก็ร้องแตกต่างออกไปอีก จำเริญร้องเป็นตัวนางเสียงเล็ก” (เฟื่อง ใจเที่ยง, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2553)

เครื่องดนตรี ประกอบด้วย กลอง 1 ลูก โทน 2 ใบ ระนาดเอก ชุด และฉิ่ง จำนวน ผู้แสดงทั้งหมด 7 คน คนเชิด 3 คน และนักดนตรี 4 คน

เครื่องแต่งกาย ไม่มีข้อกำหนดแน่นอน แล้วแต่ความเหมาะสมของงาน

โอกาสที่เล่น งานเก็บเงิน งานไหว้เจ้า งานศพ งานบวชนาค ไม่เล่นงานแต่งงาน เวลาที่เริ่มการแสดงประมาณ 20.00 น. ใช้เวลาในการแสดงประมาณไม่เกิน 3 ชั่วโมง การรับงานแสดงบริเวณที่ใกล้ 2,500 บาท ถ้าในจังหวัดตราดคืนละ 3,500 บาท

2.4.3 หนังสืงทะลุงคะตึษย์สร้อยแสง

ภาพที่ 2.11 ครูคำนึ่ง สร้อยแสง บันทึกภาพวันที่ 11 ธันวาคม 2553

ครูคำนึ่ง สร้อยแสง อายุ 67 ปี ครูผู้สัมผัสกับศิลปะการแสดงหนังสืงทะลุงมาตั้งแต่เยาว์วัย ด้วยในบรรดาญาติพี่น้องโดยสายสกุลสร้อยแสงนั้นเป็นนายหนังสืงทะลุงทั้งทางบิดาและมารดา โดยผู้ที่สืบทอดหนังสืงทะลุงให้ นั้นคือนายเปลื้อง สร้อยแสงซึ่งมีศักดิ์เป็นอา และยังมีนายเคล้ว เวชศาสตร์ นายยัน เวชศาสตร์ นายเรือง เวชศาสตร์ ซึ่งเป็นน้องชายของมารดา ที่เป็นนายหนังสืงทะลุงของคณะ นายเปลื้อง สร้อยแสง บ้านอ่างกระปอง ต่อมาเมื่อนายเปลื้อง สร้อยแสง มีอายุมากขึ้นจึงได้ เล็งเห็นว่าหลานชายที่คอยติดตามชมหนังสืงทะลุงของคณะทุกครั้งนั้น สามารถสืบทอดหนังสืงทะลุง คณะนี้ให้คงอยู่กับชุมชนและท้องถิ่นในจังหวัดตราดได้ จึงได้ชี้แนะกระบวนการ วิธีการต่าง ๆ ในการแสดงหนังสืงทะลุง ซึ่งครูคำนึ่งสามารถเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว ด้วยสายเลือดความเป็นศิลปินที่รับ จากบิดาที่มีความสามารถทางดนตรีไทยประเภทเครื่องสายและมารดาที่เป็นนางเอกลิเก และยังคงคลุกคลีอยู่กับวงการนี้มาตั้งแต่เด็ก ๆ นายเปลื้อง สร้อยแสงได้มอบมรดก “ตัวหนังสืงทะลุง” ที่ได้ใช้ แสดงในคณะมาโดยตลอดให้กับหลานชายคนนี้ ดังที่ครูเล่าให้ฟังว่า

ชอบมาตั้งแต่เด็ก ๆ แล้ว ความจริงหนังสืงทะลุงเจียบหายไปประมาณ 30 ปี เพราะไม่มีผู้แสดง เนื่องจากครูตายหมด ตั้งแต่ก่อนไม่มีการแสดงอะไร ก็เห็นมาตั้งแต่เด็ก ๆ พอตอนหลังไปเยี่ยมอา อาบอกว่าจะมอบหนังสืงทะลุงให้ จะเอาไหม ก็บอกว่าเอาสิอา อา ก็มอบพ่อแก่ญาติ แล้วเขียนคาถาบนฝ่ามือ แล้วเอา

ฝ่ามือประกบกันมอบให้ ทากาก็เป็น พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ แต่ว่าการเล่น
หนังตะลุงจะรักอย่างเดียวกันไม่ได้ ชอบอย่างเดียวกันไม่ได้ไม่ว่าอะไรก็เหมือนกัน
ต้องหลงด้วย คำว่าหลงต้องมีจิตผูกพันไม่ไปไหนแล้ว ไม่ว่าจะรักทำกิจการอย่างใด
อย่างหนึ่งไม่ได้ ต้องหลงด้วยจิตมันจะมุ่งไปตรงนั้น (คำนี้ สร้อยแสง, สัมภาษณ์,
20 เมษายน 2553)

ภาพที่ 2.12 ตัวหนังตะลุงฤาษี นเรศ นารายณ์

ผู้ที่ประดิษฐ์ตัวหนังตะลุงของคณะนี้ คือนายเสนาะ พระยาเวช ซึ่งเป็นผู้วาดผู้ฉลุ สร้าง
ขึ้นมากับมือ จากหนังกระบือ (หนังควาย) ซึ่งมีความแข็งแรงทนทานจวบจนกระทั่งทุกวันนี้
มรดกตัวหนังที่ได้รับมาจาก “อา” ประมาณเกือบ 200 ตัว นับอายุก็ประมาณ 70 กว่าปี ยังคง
ใช้แสดงในคณะศิษย์สร้อยแสง ตัวรูปหนังเด่น ๆ มีตัวพระลักษมณ์ พระราม ฤาษี ตัวตลกมีไ้เปิด
ซึ่งสภาพของตัวหนังทุกตัวยังคงไม่มีการชำรุดใดๆ โดยเก็บรักษาไว้ในแผงที่สานด้วยไม้ไผ่ลายสอง

นอกจากเป็นนายหนังแล้ว ครูคำนี้ สร้อยแสง ยังได้ถ่ายทอดวิธีการเชิดหนังตะลุง
ให้กับนักเรียนโรงเรียนอ่างกระป๋อง ตามที่โรงเรียนได้เชิญไปเป็นวิทยากรท้องถิ่นโดยเป็นบุคคลที่
มีความรู้ความสามารถในศิลปะการแสดงหนังตะลุง หากแต่ด้วยข้อจำกัดบางประการทำให้การ
สืบทอดศิลปะแขนงนี้ในสถานศึกษาเป็นไปอย่างช้า ๆ หากแต่ด้วยความตั้งใจที่ต้องการจะอนุรักษ์
หนังตะลุงตรงนี้ไว้จึงทำให้ครูมีความมุ่งมั่นที่จะสืบทอดและเผยแพร่ให้กับชนรุ่นหลังต่อไป

เรื่องที่แสดง การแสดงหนังตะลุงคณะศิษย์สร้อยแสง เวลาในการแสดงประมาณไม่เกิน
3 ชั่วโมง เริ่มแสดงแล้วแต่ลักษณะงานอาจจะตั้งแต่วเวลา 19.00 น. หรือ 20.00 น. เรื่องที่นิยม
แสดงได้แก่ เรื่องรามเกียรติ์ ตอนศึกไมยราพณ์ สีกุมภักดิ์ เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ และวรรณคดี
พื้นบ้าน เช่น เรื่องไกรทอง พวงแก้วพวงทอง สิงห์ไกรภพ พระอภัยมณี ใช้ผู้เชิด 2 คน ได้แก่
ครูคำนี้ สร้อยแสง และลุงสำเนียง (ตาพาย)

ขั้นตอนการแสดง ขั้นแรกเป็นการปลูกโรงหนังตะลุง ทำจากไม้ หรือจากเหล็ก แล้วแต่ความเหมาะสมตามลักษณะของงาน ขนาดประมาณ 2 x 3 เมตร ตั้งโรงหนังทางทิศไหนก็ได้ไม่หันหน้าโรงเข้าบ้าน จึงจอที่ทำจากผ้าขาวด้ายดิบ ขนาดประมาณ 3 x 5 เมตร ข้างหลังจอจะแขวนดวงไฟไว้ ความร้อนประมาณ 500 แรงเทียน ปีกหนังไว้บนคั่นกล้วย ฟังทางซ้ายของคนเชิด ปีกตัวยักษ์ ด้านขวาของคนเชิดปีกตัวมนุษย์และลิง เมื่อได้เวลาจึงตั้งเครื่องบูชาครุตามที่แจ้งไว้ แล้วจุดธูปจุดเทียนทำพิธีไหว้ครุ โดยนายหนังจะเป็นผู้กล่าวบทไหว้ครุตามที่ได้รับการสืบทอดมา รวมทั้งทำน้ำมันต์ที่เรียกว่าธรรมเนียม เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการก็ทำพิธีลาครุ แล้วจึงประพรมน้ำมันต์ที่ตัวหนังทุกตัว และผู้แสดงทุกคนด้วยความเชื่อว่า ครุจะช่วยให้การแสดงดำเนินไปอย่างราบรื่น

ขั้นตอนที่ 2 ทำการโหมโรง นักดนตรีเล่นเพลงโหมโรง 12 เพลง เพื่อเป็นการไหว้ครุและประกาศว่าเริ่มการแสดง อาจจะเล่นไม่ครบทั้ง 12 เพลงก็ได้หากระยะเวลามีจำกัด

ขั้นตอนที่ 3 ทำการเบิกหน้าพระโดยนำตัวหนัง 3 ตัว ได้แก่ พระฤาษีปีกตรงกลาง นเรศอยู่ทางซ้าย นารายณ์อยู่ทางขวา โดยนายหนังจะเป็นผู้ร้องและเชิดคนเดียว ตัวฤาษี จากนั้นนเรศ นารายณ์รบกัน เมื่อเสร็จแล้วจึงปักตัวหนังทั้งสามให้อยู่สูงๆ

ขั้นตอนที่ 4 เสนาหรือตัวตลกออกเพื่อบอกเรื่องว่ามีการแสดงเรื่องอะไร

ขั้นตอนที่ 5 ตั้งเมืองคือออกกรุปกษัตริย์ ราชนี เริ่มการแสดงเป็นเรื่องราว ใช้เวลาแสดงประมาณ 3 ชั่วโมง

ขั้นตอนสุดท้ายเป็นการลา ด้วยการร้องอวยพรและลาผู้ชมเสร็จแล้วจะเอาหนังทั้งหมดมาปักหน้าจอ ตัวตลกของหนังตะลุงคณะศิษย์สร้อยแสง ได้แก่ ไอ้เป็ด ไอ้หลอด ไอ้จุ่น และไอ้อ่อน

เครื่องบูชาครุ ประกอบด้วย เหล้า 1 ขวด บุหรี่ 1 ซอง เงิน 12 บาท เทียน 2 เล่ม ธูป 3 ดอก

การพากย์และเจรจา ผู้เชิดหรือนายหนัง จะร้องด้นขึ้นโดยจับปล้น ตามเหตุการณ์ในการดำเนินเรื่องที่ได้แต่งไว้ โดยนำเค้าโครงเรื่องจากวรรณคดีพื้นบ้าน บทที่เล่นไม่มีการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร คำร้องของหนังตะลุงแต่ละตัวไม่เหมือนกัน ตัวมนุษย์ร้องขึ้นด้วย “เอ” ตัวยักษ์ร้องขึ้น “ออ” แต่ละตัวสำเนียงต่างกัน ซึ่งไม่จำกัดว่าผู้เชิดจะต้องร้องแต่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง คนเชิดคนเดียวกันอาจจะร้องทั้งตัวยักษ์ ตัวมนุษย์ เสนา ฯลฯ ขึ้นอยู่กับว่าขณะนั้นผู้เชิดกำลังเชิดบทของตัวใด

เครื่องดนตรี ประกอบด้วย กลอง 1 ลูก โทน 2 ใบ และฉิ่ง จำนวนผู้แสดงทั้งหมด 6 คน คนเชิด 2 คน และนักดนตรี 4 คน

เครื่องแต่งกาย ไม่มีข้อกำหนดแน่นอน

โอกาสที่เล่น งานแก้บนและงานทั่ว ๆ ไปในจังหวัดตราด เวลาที่เริ่มการแสดงประมาณ 20.00 น. ใช้เวลาในการแสดง 3 - 4 ชั่วโมง การรับงานแสดงคืนละ 3,500 บาทและเพิ่มตามระยะทาง

2.4.4 หนังสือนั่งตะลุงคณะทำโสมอนุรักษ์มรดกไทย

ภาพที่ 2.13 คุณครูอำไพ สายสังข์ บันทึกภาพวันที่ 5 ธันวาคม 2553

ครูอำไพ สายสังข์ อายุ 65 ปี ผู้ได้รับฉายาว่าเป็น “ราชาหนังตะลุง” จากชาวชุมชนบ้านท่าโสม ด้วยความรู้ความสามารถและความนิยมชมชอบในการแสดงหนังตะลุง จึงเป็นที่รู้จักของผู้คนอย่างกว้างขวางและยังมีความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพร ผลิตจากหัวกลอยเพื่อรักษาโรคต่างๆ ตามตำรายาที่บิดามอบให้ นอกจากนั้นครูยังได้ให้ความร่วมมือกับศูนย์บูรณาการทางวัฒนธรรมท่าโสมด้วย เมื่อมีผู้สนใจมาเยี่ยมชมศูนย์หรือมาศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นแถวนี้ ทางศูนย์ก็จะติดต่อให้ครูนำตัวหนังตะลุงไปจัดแสดงให้กับผู้ที่มาเยี่ยมชม บางครั้งก็จัดการแสดงหนังตะลุงให้ชมด้วย ซึ่งศูนย์บูรณาการทางวัฒนธรรมท่าโสมตั้งอยู่ที่วัดท่าโสม

จากวัยเยาว์ที่ได้ติดตามบิดาไปแสดงหนังตะลุงแทบทุกครั้ง ด้วยบิดาของครูเป็นนักแสดงในคณะหนังตะลุงของ “ครูชิต” ทำให้ครูซึมซับศิลปะแขนงนี้เข้าไปในสายเลือดเมื่อมารดาเสียชีวิตลงในตอนที่ครูอายุ 11 ขวบนั้น ทำให้ครูต้องช่วยเหลืองานครอบครัวด้วยการทำงานอย่างหนักเมื่อจบประถม 4 จึงไม่ได้ศึกษาต่ออีก ดังที่ครูเล่าชีวิตในตอนเป็นเด็กว่า “พ่อเป็นนักแสดงหนังตะลุงกับเพื่อนในสมัยก่อนเป็นเด็กก็ติดตามพ่อไปกับคณะที่แสดงหนังตะลุงตั้งแต่จำความได้ คือคล้าย ๆ มันอยู่ในสายเลือด มันซาบซึ้งใจ ก็ฟังทุกวันทุกวันมันก็จำได้ทั้งหมด” (อำไพ สายสังข์, สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2553) โดยครูสามารถจดจำบทเบ็ดหน้าพระได้ตั้งแต่ยังไม่จบชั้นประถมศึกษา 4 รวมทั้งท่วงทำนองของโทน กลองที่บรรเลงก็สามารถจดจำได้ทั้งหมด

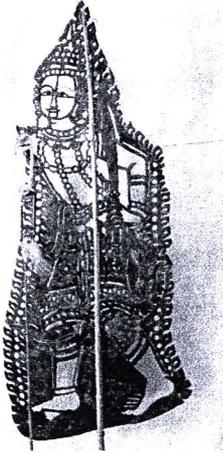
ด้วยความสามารถเฉพาะตัวและมีพรสวรรค์ทางด้านศิลปะ นอกจากการเป็นนายหนังตะลุงแล้ว ครูยังเป็นมือกลองยาวที่หาตัวจับยากคนหนึ่ง หรือแม้แต่การร้องเพลงในงานต่างๆ ที่

ได้รับเชิญก็เป็นที่ประจักษ์ว่าน่าเสียดาย นอกจากนี่ยังเป็นนักดนตรีไทยในวงมโหรีของหมู่บ้านในตำแหน่งมือซอด้วงประจำวง ด้วยความสามารถรอบตัวจึงไม่เป็นการยากเลยที่ครูจะเรียนรู้การเชิดหนัง การตีกลองตีโทน จากครูที่ได้ถ่ายทอดให้อย่างรวดเร็วและชำนาญทุกเครื่องมือในขณะนั่งตะลุง

เมื่อจังหวะของชีวิตนำพาให้ต้องมาเป็นครู “หนังตะลุง” อาจารย์เฉื่อย ซึ่งได้มองเห็นว่า นายอำเภอ สายสังข์ สามารถสืบทอดการแสดงหนังตะลุงนี้ได้เป็นอย่างดี จึงชักชวนเข้าสู่วงการตั้งแต่อายุ 23 ปี โดยท่านอาจารย์เฉื่อยเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นดนตรีและวิธีการเชิด ซึ่งครูสามารถเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว ทั้งยังนำความสามารถเฉพาะตัวในการสืบทอดมาบรรเลงเพลงในการประกอบการแสดงหนังตะลุง ทำให้เพิ่มอรรถรส และความสนุกสนานจนเป็นที่ชื่นชอบของผู้ชม ด้วยความที่เป็นบุคคลที่มีความสามารถและดำรงตนอยู่ในหลักธรรมะ จึงได้รับการสืบทอดมรดกตัวหนังตะลุงตลอดจนเครื่องดนตรีและอุปกรณ์ทั้งหมดจากอาจารย์เฉื่อยนั่นเอง

หลังจากสิ้นอาจารย์เฉื่อยครูก็ไม่มีคู่เชิดหนัง จึงได้หยุดพักการแสดงหนังตะลุงไปหลายปี แต่ก็ได้รับเชิญให้ไปเป็นนายหนังร่วมแสดงกับคณะอื่น ๆ อยู่เป็นระยะ ๆ เช่น คณะของ ครูเปลื้อง สร้อยแสง บ้านอ่างกระป๋อง คณะของครูโสน นุคสมบัติ ด้วยปัจจัยหลายประการทำให้ครูเกิดแรงบันดาลใจที่จะตั้งคณะหนังตะลุงของตัวเองขึ้น ณ บ้านท่าโสม จึงได้ชักชวนนายอเนก บัวขาว (พระอเนก จิตตสุโข) เป็นลูกชายของครูวิชิต บัวขาว (ครูวิชิต บัวขาว เป็นครูหนังตะลุงของอาจารย์เฉื่อย) ซึ่งมีความสามารถตีกลองได้ ด้วยตอนท่านเป็นฆราวาสได้ร่วมตีกลองในคณะหนังตะลุงของบิดาด้วย ถึงแม้จะหยุดการเล่นไปนานแต่ด้วยการซึมซับมาตั้งแต่เด็ก ๆ จึงสามารถจดจำและมาฝึกหัดใหม่ ด้วยความตั้งใจอย่างมุ่งมั่นที่จะสร้างคณะหนังตะลุง ครูจึงได้ฝึกหัดการตีโทนให้กับนายวินัย จันทร์งาม ที่มีความสามารถทางด้านดนตรีไทยและได้ชักชวนนายบุญล้อม ธรรมบาล ซึ่งมีความสามารถในการเชิดหนังและแสดงละครชาตรีอยู่แล้ว รวมทั้งนายพูล จันทร์กลม เป็นนักดนตรีประจำคณะหนังตะลุงในอดีตที่เคยร่วมงานซึ่งเป็นเพื่อนกันอีกด้วย จึงทำให้คณะหนังตะลุงบ้านท่าโสมกลับมามีชื่อเสียงอีกครั้งในปัจจุบัน ดังที่ครูเล่าให้ฟังว่า

ตอนนั้นฝึกเด็กใหม่ ๆ ตีโทน ดีจัง เริ่มฝึกจังหวะก่อนเพราะต้องมีจังหวะฝึกโหมโรง แล้วก็ลูกของอาจารย์ชิตชื่ออเนก บัวขาว ตอนนั้นท่านบวชเป็นพระอยู่วัดท่าโสม ท่านก็ซึมซับมาจากพ่อ เล่นพักเดียวท่านก็ไม่เอา ก็เลยได้ นายบุญล้อม ธรรมบาล คนที่แต่งเพลงคุณลำไยแก่เป็นโหมยกงานวัด เป็นหัวหน้าละครเท่งต๊ก คนนี้เก่ง สองคนก็จะช่วยกันมาตลอด (อำเภอ สายสังข์, สัมภาษณ์, 28 ธันวาคม 2553)

ภาพที่ 2.14 ตัวหนังตะลุงเทวดา

ตัวหนังตะลุงที่ครูได้รับสืบทอดมาจากครูเฉื่อยนั้น ปัจจุบันยังคงใช้ในการแสดงหนังตะลุงของคณะนี้ ซึ่งหากนับอายุก็ประมาณ 100 กว่าปีมาแล้ว ลักษณะตัวหนังเป็นแบบเก่าดั้งเดิมยังคงเก็บรักษาไว้ในกล่องพลาสติก เนื่องจากแผงเก็บตัวหนังที่सानเป็นลายสองของเดิมชำรุดเพราะโดนฝน จึงได้นำกล่องพลาสติกมาใส่เพื่อป้องกันการโดนฝนเปียกซึ่งจะทำให้ตัวหนังพองและชำรุดง่าย นอกจากการเก็บรักษาที่ถูกปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยแล้วนั้น ครูยังได้นำเทคโนโลยี ที่เป็นอุปกรณ์ในการสื่อเรื่องราวถึงผู้ชม นั่นคือนำไมโครโฟนที่เป็นแบบทันสมัยขึ้นแบบใส่ที่ใบหู เพื่อให้เสียงที่แสดงไม่ขาดหายทำให้บรรยากาศของเรื่องที่แสดงได้ดีกว่าไมโครโฟนแขวนแบบเดิม ๆ

ด้วยความรัก ความตั้งใจที่จะสืบสาน สืบทอดศิลปะการแสดงหนังตะลุงนี้ไว้ให้กับอนุชนรุ่นหลัง ครูยังคงรักษาแบบแผนธรรมเนียมปฏิบัติดั้งเดิมที่ได้สืบทอดต่อ ๆ กันมา ไม่ว่าจะเป็นข้อกำหนดที่ว่าห้ามการแสดงหนังตะลุงในบ้าน ห้ามหันหน้าเวทีเข้าบ้านและกระบวนการขั้นตอนลำดับที่สำคัญก็ยังคงปฏิบัติอย่างเคร่งครัด และได้ให้ความร่วมมือกับหน่วยงานของทางราชการเพื่อดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของหนังตะลุงจังหวัดตราด

เรื่องที่แสดง การแสดงหนังตะลุงคณะท่าโสมอนุรักษ์มรดกไทย ใช้เวลาในการแสดงประมาณ 3 ชั่วโมง เริ่มแสดงเวลาประมาณ 19.00 น. ถ้างานศพจะเล่นหลังจากพระสวดพระอภิธรรมจบแล้ว เรื่องที่นิยมแสดงได้แก่ เรื่องรามเกียรติ์ ตอนศึกไมยราพณ์ วรรณคดีพื้นบ้าน เช่น เรื่องจันทโครพ ไกรทอง พวงแก้วพวงทอง จักรแก้ว พระอภัยมณี ไกรสร ใช้ผู้เชิด 2 คน ได้แก่ ครูอำเภอ สายสังข์ และลุงบุญล้อม ธรรมบาล

ขั้นตอนการแสดง ลำดับแรก ขั้นตอนที่ 1 เป็นการปลุกโรงหนังตะลุง ทำจากเหล็กขนาดประมาณ 2 x 3 เมตร ตั้งโรงหันทางทิศไหนก็ได้ ไม่หันหน้าโรงเข้าบ้าน จึงจอที่ทำจากผ้าขาวด้ายดิบ ขนาดประมาณ 3 x 5 เมตร ด้านบนของเวทีมีป้ายชื่อคณะท่าโสมอนุรักษ์มรดกไทย

ด้านข้างทั้ง 2 ด้านของเวทีมีป้ายติดรูปตัวตลกและข้อความมธรงค์ว่า “รักในหลวงห่วงลูกหลาน ร่วมกันต้านยาเสพติด” และ “ไม้ม้วนเข็ม ไม้ม้วนเพศป้องกันโรคเอดส์” ข้างหลังจอจะแขวนดวงไฟไว้ ความร้อนประมาณ 200 แแรงเทียน ปีกหนึ่งไว้บนต้นกล้วย ฟังทางซ้ายของคนเชิดปีกด้วยยักษ์ ด้านขวาของคนเชิดปีกด้วยมนุษย์และลิง ขึ้นตอนที่ 2 การไหว้ครู นายหนังทำน้ำมันดีใช้คาถา ธรรมสาร พอทำน้ำมันดีเสร็จทำการไหว้ครูเชิญครูแล้วลาเครื่องไหว้ครู พรมน้ำมันดีที่ตัวหนังให้ทั่ว รวมทั้งเครื่องดนตรีและนักแสดงด้วย จากนั้นปีกตัวหนังสามตัวไว้ที่หน้าจอ ฤาษียูกกลาง ด้านขวา ปีกจตุรพักตร์ ด้านซ้ายปีกพระนารายณ์ โทนกลองร้ว 3 ครั้ง ขึ้นตอนที่ 3 โหมโรง นักดนตรี บรรเลงเพลง 12 ท้า เพื่อเป็นสัญญาณบอกว่าจะเริ่มการแสดงแล้ว ขึ้นตอนที่ 4 เรียกว่าเบิกหน้าพระ โทนกลองร้ว 1 จบแล้วสวดคาถาชุมนุมเทวดา โทนกลองร้วอีก 1 จบ แล้วร้องไหว้ครู ดนตรี ทำเพลง 12 ท้า นายหนังเชิดตัวฤาษี จบแล้วฤาษีบอกคาถาจตุรพักตร์และพระนารายณ์ เสร็จแล้ว รบกัน 2 ครั้งแล้วจับกัน ขึ้นตอนที่ 5 จับลิงหัวดำ สมมุติอยู่ในป่าหิมพานต์ โดยนำหนังฤาษี ปีกกลางแล้วลิงขาวลิงดำปีกด้านซ้ายด้านขวา ดำเนินเรื่องให้ลิงขาวกับลิงดำสู้รบกัน แล้วจบด้วย คำสอนให้สามัคคีกัน เล่นประมาณ 30 นาที ขึ้นตอนที่ 6 เทวดาออกมาบอกว่ามาแสดงเนื่องในงานอะไรเพื่อเป็นสักขีพยาน แล้วให้พร ขึ้นตอนที่ 7 เสนาออกมาคุยกันเพื่อบอกเรื่องว่ามี การแสดงเรื่องอะไร ขึ้นตอนที่ 8 ตั้งเมืองคือออกรูปกษัตริย์ ราชนิ เริ่มการแสดงเป็นเรื่องราว ใช้เวลา แสดงประมาณ 3 ชั่วโมง และมีหยุดพักจากเรื่องทีเล่นมาเป็นมุขตลก ร้องรำวง เล่นกลองยาว มีการขอเพลงหรือเล่นดนตรีให้เกิดความสนุกสนาน และขึ้นตอนสุดท้าย ขึ้นตอนที่ 9 เป็นการลาด้วยการนำตัวหนังมาบอกกล่าว ด้วยการร้องอวยพรและลาผู้ชม ตัวตลกของหนังตะลุงคณะท่าโสม อนุรักษ์มรดกไทย ได้แก่ ตาโพรง ไอ้บูก ไอ้คิงคอง ไอ้ย้อย ไอ้เป็ด

เครื่องบูชาครู ประกอบด้วย สุรา 1 ขวด บุหรี่ 1 ซอง หมาก 3 คำ รูป 9 ดอก เทียน 2 เล่ม ดอกไม้ 3 ดอก (สามสี) น้ำทำน้ำมันดี 1 ขัน เงิน 12 บาท (เงินจำนวนนี้นำไปทำบุญและใช้จ่ายเกี่ยวกับกิจของสงฆ์)

การพากย์และเจรจา ผู้เชิดหรือนายหนัง จะร้องด้นขึ้นโดยฉับพลัน ตามเหตุการณ์ในการดำเนินเรื่องที่ได้แต่งไว้ คำกลอนมีสัมผัสกันที่เรียกว่ากลอน “ลา” (ลงด้วยสระอา) กลอน “รี” (ลงด้วยสระอิ) หรือกลอนอื่นที่สัมผัสกันอย่างลงตัว โดยนำเค้าโครงเรื่องจากวรรณคดีพื้นบ้าน บทที่เล่นไม่มีการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพียงแต่จดเป็นลำดับเหตุการณ์ในท้องเรื่องเพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกันระหว่างนายหนัง

เครื่องดนตรี ประกอบด้วย กลอง 1 ลูก โทน 2 ใบ ซอด้วง และฉิ่ง จำนวนผู้แสดง ทั้งหมด 5 คน คนเชิด 2 คน และนักดนตรี 3 คน

เครื่องแต่งกาย ไม่มีข้อกำหนดแน่นอน

โอกาสที่เล่น งานเก็บเงินและงานศพ ทั่ว ๆ ไปในจังหวัดตราด เวลาที่เริ่มการแสดงหากฤดูที่บรรยากาศมีดีค่าเร็วก็ประมาณ 19.00 น. แต่ถ้าเป็นงานศพ ก็จะแสดงหลังจากพระสวดพระอภิธรรมเรียบร้อยแล้ว ประมาณ 20.00 น. เป็นต้นไป ใช้เวลาในการแสดง 3 ชั่วโมง การรับงานแสดงคืนละ 2,500 บาท และเพิ่มตามระยะทาง

คณะหนังตะลุงในจังหวัดตราด ทั้ง 4 คณะในปัจจุบัน พบว่ารูปแบบการแสดงมีความสัมพันธ์กันในลักษณะมีความเรียบง่าย เรื่องที่แสดงนำมาจากบทละครและวรรณคดีพื้นบ้าน ขั้นตอนในการแสดงมีความสอดคล้องกันหากเพียงว่าอาจมีการปรับลดขั้นตอนในการแสดงลงบ้างสำหรับบางคณะเพื่อลดระยะเวลาในการแสดงหรือปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ตามลักษณะของงานและผู้ชมที่ดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอ การพากย์และเจรจามีความสอดคล้องกันในลักษณะจังหวะและท่วงทำนอง เครื่องดนตรีเป็นลักษณะเดียวกัน พบว่า บางคณะมีการนำเครื่องดนตรีไทยมาบรรเลงร่วมด้วยตามความถนัดและความสามารถของนายหนัง เครื่องแต่งกายไม่เคร่งครัดแต่งตามความสะดวกของผู้แสดง โอกาสที่แสดง จะแสดงในงานมงคลและงานอวมงคล แต่งานมงคลจะยกเว้นงานแต่งงาน โดยจะไม่แสดงอย่างเด็ดขาด

2.5 โอกาสในการเล่นหนังตะลุงจังหวัดตราด

โอกาสในการแสดงหนังตะลุง เดิมหนังตะลุงนิยมแสดงเฉพาะในงานสมโภช เถลิงฉลอง ไม่แสดงในงานอวมงคล เช่น งานศพ แต่ด้วยสภาพสังคมเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้ความเชื่อในเรื่องนี้หมดไป จึงมีผลทำให้การแสดงหนังตะลุงได้ปรับเปลี่ยนไปจากเดิมโอกาสในการเล่นหนังตะลุงของจังหวัดตราดจำแนกได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. งานบ้าน เช่น งานเก็บเงิน งานบวชนาค งานศพ งานทำบุญบ้าน ไม่เล่นในงานแต่งงานโดยเด็ดขาด
2. งานวัด เช่น งานทอดกฐิน งานฝังลูกนิมิต งานเทศกาลต่าง ๆ
3. งานเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมร่วมกับหน่วยงานของทางราชการ

2.6 วรรณคดีที่นิยมนำมาแสดงหนังตะลุงของจังหวัดตราด

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์บุคคลผู้ทำหน้าที่สืบทอดการแสดงหนังตะลุง พบว่า การนำเรื่องราวที่นำมาแสดงหนังตะลุงนั้นขึ้นอยู่กับผู้ชม เจ้าภาพ และนักแสดงที่มีความพร้อมทั้งความเข้าใจในเรื่องราวและตัวหนังที่มีของแต่ละคณะ ที่จะสามารถนำมาเชิดได้อย่างสอดคล้องกับเรื่องราวที่จะดำเนินไปในท้องเรื่อง สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ ประเภทแรก คือประเภทวรรณคดีชั้นสูง ได้แก่เรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเลือกมาเล่นเป็นตอน ๆ ที่นิยมได้แก่ตอนศึกไมยราพณ์ สีกุมภักดิ์ สีกอินทรชิต สีดาวาครูป ท้าวมาลีวราชว่าความ

ประเภทที่สองเป็นวรรณคดีพื้นบ้าน ได้แก่ เรื่องลักษณะวงศ์ ไกรทอง พระอภัยมณี สังข์ทอง พวงแก้วพวงทอง เกศไกรสรกู่ชาติ พระรถเมรี ศีกทรพี และประเภทสุดท้ายเป็นประเภทสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ซึ่งประเภทสร้างสรรค์ขึ้นใหม่นี้ก็ยังมีเค้าโครงตามแบบนิทานพื้นบ้านอยู่ ได้แก่เรื่อง สะอึ้งทอง ซึ่งคุณครูเฟื่อง ใจเที่ยง ได้เรียบเรียงเขียนบทขึ้นใหม่เพื่อใช้แสดงในคณะรักษัตะลุงโดยเฉพาะ และสำหรับฝึกหัดคณะหนังตะลุงที่วัดหนองเสม็ด ให้เป็นแบบแผนตามหลักวิชาการ

2.6.1 ประเภทวรรณคดีชั้นสูง

ได้คัดลอกบทหนังตะลุงเรื่องรามเกียรติ์ ตอนศึกไมยราพณ์ คณะเปลื้อง สร้อยแสง ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด ที่บันทึกในหนังสือ “ตะลุงเมืองตราด” ว่าด้วยตำนานหนังตะลุงเมืองตราด และบทหนังตะลุง ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด รวบรวมและเรียบเรียงโดย ดร.อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล พุทธศักราช 2547 ดังนี้

เนื้อเรื่องย่อ บทหนังตะลุงเรื่องรามเกียรติ์ตอนศึกไมยราพณ์ คณะเปลื้อง สร้อยแสง ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด เป็นการแสดงเนื่องในงานแก้บนเจ้าพ่อหนองอิฐ ที่คุณเฉลย มาลัยสนิท ได้บนไว้สมความปรารถนาในการซื้อที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ เริ่มเรื่องตั้งแต่กล่าวถึงทศกัณฐ์ผู้ครองกรุงลงกา ร้อนรุ่มกลุ่มใจว่าสู้กับพระลักษมณ์ พระรามเมื่อใดก็พ่ายแพ้ทุกครั้ง และขณะนี้พระรามได้ยกกองทัพมาตั้งยังฝั่งแม่น้ำประชิดใกล้กรุงลงกา ทศกัณฐ์จึงให้ทหารไปเชิญไมยราพณ์เพื่อนรักที่ได้บาดาล ไมยราพณ์ฝันเป็นลางว่า มีดาวดวงน้อยเปล่งรัศมีมาบดบังดวงจันทร์ โหรทำนายว่าพระญาติจะได้ขึ้นครองเมืองแทน ไมยราพณ์จึงหาทางป้องกันมิให้เป็นไปตามคำทำนายโดยการจับไววิกและนางพิรากวนไปขังไว้ ฝ่ายพระรามก็ฝันว่าราหูมาบดบังพระอาทิตย์แล้วจับไปได้ พิเภกทำนายว่าพระรามจะถูกลักพาตัวไปแต่จะรอดกลับมาได้ ไมยราพณ์ขอร้องเข้าไปเฝ้าสาธุการโปรดพลในกองทัพของพระรามจนหลับไหลไปหมด แล้วจึงแบกพระรามพาแทรกแผ่นดินไปยังเมืองบาดาล เมื่อถึงเมืองบาดาล ไมยราพณ์สั่งให้นำพระรามไปขังไว้ในกรงเหล็กและนำไปไว้ยังดงตาลท้ายเมืองบาดาล จัดทหารรักษัจำนวนมากเฝ้าเอาไว้อย่างแน่นหนา และสั่งให้นางพิรากวนตักน้ำใส่กระทะใหญ่เพื่อเตรียมดื่มพระรามกับไววิกในวันรุ่งขึ้น ฝ่ายหนุมานเมื่อทราบข่าวพระรามถูกลักพาตัวไปจึงติดตามไปช่วยพระรามที่เมืองบาดาล ระหว่างทางหนุมานได้พบกับค่านต่าง ๆ หลายค่าน หนุมานสามารถผ่านค่านต่าง ๆ ได้ และได้ขอให้มัจฉานูบอกทางไปยังเมืองบาดาลให้ แต่มัจฉานูนี้ถึงพระคุณของไมยราพณ์ที่ชุบเลี้ยงตนเป็นบุตรบุญธรรมจึงเลี้ยบอกทางไปเมืองบาดาลให้หนุมานทราบเป็นความนัยให้ หนุมานจึงตามไปถึงเมืองบาดาลพบนางพิรากวนออกมาตักน้ำตามคำสั่งของไมยราพณ์ จึงขอให้นางพิรากวนพาเข้าเมืองบาดาลโดยการแปลงเป็นไขบัวติดสไปนางเข้าไป หนุมานค้นหาพระรามจนพบแล้วร่ายมนต์สะกดยักษ์ที่อยู่เวรยาม

ให้กลับหาคทาพระรามออกมาจากเมืองบาดาลและไปฝากเทวดาที่เขาสุรगานต์ให้ช่วยดูแลพระราม ส่วนตนเองก็ย้อนกลับไปสู้กับไมยราพณ์และฆ่าไมยราพณ์ตายในที่สุด ฝ่ายทศกัณฐ์เมื่อทราบเรื่อง จึงตามให้กุมภกัณฐ์ผู้เป็นน้องมาปรึกษาเพื่อที่จะให้รบกับกองทัพของพระรามในตอนต่อไป

เรื่องรามเกียรติ์ตอนสี่ดาวาครูป เป็นเรื่องราวที่กล่าวถึง นางอศลู ปีสายักษ์ ได้แปลงร่างเป็นสาวใช้ของนางสีดา ขอร้องให้นางสีดาวาครูปทศกัณฐ์ให้ดู พอดีพระรามเสด็จมา นางสีดา ตกใจพยายามหลบเท่าไรก็หลบไม่ออก จึงรีบซ่อนรูปไว้ใต้ที่บรรทม ทำให้พระรามบรรทมไม่หลับ ต้องสั่งให้พระลักษมณ์มาค้นดู ก็พบรูปของทศกัณฐ์ พระรามกริ้วมากหาว่านางสีดามีใจรักทศกัณฐ์ สั่งให้พระลักษมณ์นำนางไปประหาร แต่พระลักษมณ์ปล่อยนางไปโดยนำหัวใจสุนัขที่ตายแล้วมาให้ พระรามดู พระรามจึงเสร์้าโศกด้วยคิดว่านางสีดาได้ตายแล้วจริง ๆ นางสีดาได้ไปอาศัยอยู่กับภานี คนหนึ่ง จนประสูติโอรส ชื่อว่าพระมงกุฎ วันหนึ่งนางสีดาไปอาบน้ำที่ลำธารเห็นลิงเอาลูก เกาะหน้าเกาะหลังพาไปไหนมาไหนด้วยนางจึงกลับไปอุ้มโอรสที่ฝากพระภานีเลี้ยงไว้มาด้วย เมื่อ พระภานีสืบตาขึ้นมาจากการบำเพ็ญตะบะไม่เห็นพระมงกุฎ จึงชูปกุมารขึ้นอีกองค์หนึ่ง เมื่อนางสีดา และพระโอรสกลับมาจากอาบน้ำที่ลำธาร พบว่ามีกุมารน้อยที่เหมือนพระมงกุฎ พระภานีจึงใช้มือ ลบหน้าพระกุมาร แต่นางสีดาขอร้องไว้ด้วยเอ็นดูพระกุมารและต้องการให้เป็นเพื่อนกับพระมงกุฎ กุมารผู้นั้นจึงชื่อว่าพระลบ นางสีดาจึงมีโอรสสององค์ พระภานีได้สั่งสอนศิลปวิทยาให้กุมารทั้งสอง จนเก่งกล้า

พระรามได้ทำพิธีปล่อยม้าอุปการ ม้าผ่านเข้าไปในป่า พระมงกุฎเห็นเข้าก็จับมาขี่เล่น พระพรตแผลงศรไปจับตัวพระมงกุฎได้ พระรามสั่งให้นำตัวไปประจานเจ็ดวัน แล้วให้ประหาร เสีย แต่พระลบมาช่วยไปได้ พระรามออกรบด้วยตนเองแต่ไม่สามารถเอาชนะกันได้จนกระทั่งรู้ว่า เป็นพ่อลูกกัน พระรามไปอ้อนวอนนางสีดาให้กลับอยุธยาแต่นางสีดาไม่ยอม พระรามจึงทำอุบาย ว่าสิ้นพระชนม์ นางสีดาตกใจรีบกลับมาเยี่ยมพระศพ พระรามจึงออกจากโกศจับนางสีดาไว้ นางสีดารู้ว่าถูกหลอกจึงอธิษฐานแทรกแผ่นดินหนีไปอยู่เมืองบาดาล พิเภกแนะนำพระรามออก เคนป่าอีกครั้งเพื่อสะเดาะเคราะห์ พระรามจึงเสด็จไปพร้อมพระลักษมณ์ ได้ฆ่ายักษ์ตายอีกหลายคน ครั้งสุดท้ายพระรามได้สู้กับท้าวอุณาราช พระรามถอนต้นกมาพาดสายยิงไปตรงท้าวอุณาราชไว้ กับแผ่นดิน แล้วจึงเสด็จกลับเข้ากรุงอยุธยา พระอิศวรสงสารพระรามจึงช่วยไล่เกลี้ยให้นางสีดา ยอมคืนดีกับพระราม จากนั้นพระรามกับนางสีดาก็กลับมาครองกรุงอโยธยาอย่างมีความสุข

2.6.2 ประเภทวรรณคดีพื้นบ้าน

บทละครประเภทนี้ได้รับความนิยมไม่น้อย เนื่องด้วยเนื้อหาของเรื่องมีความเข้าใจง่าย และเป็นที่ยอมรับกันอยู่แล้วโดยทั่ว ๆ ไป ซึ่งคนแก่คนเฒ่าได้เล่าขานให้ลูกหลานได้ฟังต่อ ๆ กันมา

และคำที่ใช้ก็ไม่เป็นทางการมากจะใช้ราชาศัพท์เฉพาะตัวที่เป็นพระราช และยังสอดแทรกมุขตลกได้โดยไม่อยู่ในกรอบอย่างเรื่องรามเกียรติ์ จึงทำให้เกิดความขบขัน สนุกสนาน และเข้าใจง่าย เนื่องจากตำนานส่วนใหญ่ถ่ายทอดกันด้วยวิธีเล่าเรื่องต่อ ๆ กันมาจึงอาจทำให้รายละเอียดของเรื่องชื่อตัวละคร และชื่อสถานที่อาจผิดเพี้ยนไปบ้าง ซึ่งจากการสอบถามข้อมูลคณะหนังตะลุงและบุคคลที่เกี่ยวข้อง พบว่าหนังตะลุงแต่ละคณะนิยมเล่นวรรณคดีประเภทพื้นบ้านที่เหมือนกัน เช่น เรื่องลักษณวงศ์ ไกรทอง พระอภัยมณี ฯลฯ โดยคัดตอนใดตอนหนึ่งที่สามารถนำมาแสดงได้อย่างสมบูรณ์ในเนื้อหา ซึ่งนายหนังได้ดำเนินเรื่องตามเค้าโครงของเรื่อง แต่ไม่ได้บันทึกเป็นบทสำหรับผู้แสดงหนังตะลุงโดยเฉพาะ หากแต่ได้มีการเขียนลำดับเหตุการณ์เพื่อทบทวนและสร้างความเข้าใจที่ตรงกันสำหรับนายหนังที่เชิด วิธีการก็ค้นเป็นกลอนสด และเจรจาด้วยความชำนาญดังประสบการณ์ที่สั่งสมมา ครูอำไพ สายสังข์ นายหนังตะลุงคณะทำโสมนุรักษ์มรดกไทยได้เรียงลำดับเหตุการณ์ของบทละครลงในสมุดเล่มใหญ่ที่คุณครูได้บันทึกไว้ ดังมีเรื่องย่อของเรื่องราวแต่ละเรื่องที่นิยมนำมาแสดงดังนี้

เรื่องลักษณวงศ์ เนื้อเรื่องมีอยู่ว่าท้าวพรหมทัต มีมเหสีชื่อนางสุวรรณอำภา มีพระโอรสชื่อลักษณวงศ์ ครั้งหนึ่งทั้งสามได้ออกประพาสป่า พบกับนางยักษ์อภินิหารที่เกิดหลงรักท้าวพรหมทัต จึงแปลงร่างเป็นนางสาวทองเพื่อหลอกล่อให้ท้าวพรหมทัตติดตามแล้วจึงกลายร่างเป็นสาวสวย ท้าวพรหมทัตจึงได้พานางยักษ์แปลงเข้าเมือง ทำให้นางสุวรรณอำภาต้องหนีออกจากเมืองพร้อมกับลักษณวงศ์ แล้วได้พบกับยักษ์ชื่อท้าววิรุพมาศ มีลูกชื่อรามวงศ์ ยักษ์ได้ลักพาตัวนางสุวรรณอำภาไปซึ่งนางได้ฝากผ้าสไบไว้กับสักกะวานร ลักษณวงศ์ต้องผจญภัยในป่าแล้วไปพบกับนางทิพย์เกสรที่อาศัยอยู่กับพระฤาษี ลักษณวงศ์ได้ออกติดตามมารดาและกลับไปภูบ้านเมืองนางทิพย์เกสรได้ออกติดตามและได้พบกันครองเมืองอย่างมีความสุข

เรื่อง ไกรทอง เรื่องย่อมีอยู่ว่าชาละวันเป็นจระเข้ที่สามารถกลายร่างเป็นหนุ่มรูปงามได้อาศัยอยู่ในถ้ำใต้บาดาล มีเมียชื่อนางวิมาลาและเลื่อมลายวรรณ ชาละวันนั้นมีนิสัยอันธพาลจึงชอบมาอาละวาดตามแม่น้ำลำคลองและจับชาวบ้านกินเป็นอาหาร ทำให้ชาวพิชิตหวาดกลัวจระเข้มาก กล่าวถึงเจ้าเมืองพิชิต มีลูกสาวสองคนเป็นฝาแฝดชื่อนางตะเกาแก้ว ตะเกาทอง ซึ่งมีความงามเป็นที่เลื่องลือ วันหนึ่งนางทั้งสองได้ลงเล่นน้ำตะเกาทองจึงถูกชาละวันลักพาตัวไปอยู่ในถ้ำด้วย ท้าวพิชิตจึงได้ประกาศว่าหากผู้ใดปราบจระเข้ชาละวัน ได้จะยกบุตรสาวและสมบัติให้ ไกรทองชายหนุ่มรูปงามมีวิชาอาคมเก่งกล้า ได้อาสาปราบจระเข้ชาละวันและลงไปสู้กันยังถ้ำและได้ฆ่าชาละวันตายแล้วพาตะเกาทองกลับยังเมืองได้ และได้แต่งงานกับนางตะเกาแก้ว ตะเกาทองพร้อมทั้งยกเมืองให้ครอบครองแทน เมืองพิชิตจึงมีความสุขตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

เรื่องศึกธรณี เรื่องย่อมีอยู่ว่ามีควายถึกอยู่ตัวหนึ่งชื่อ ทรพา คุณฝูงควายป่าตัวเมีย หากมีควายป่าตัวไหนออกลูกมาเป็นตัวผู้ก็จะถูกเจ้าทรพาขวิดตายหมดเพราะเกรงว่าลูกชายจะทรยศ

ต่อมาแม่ควายป่าตัวหนึ่งได้แอบเข้าไปคลอดลูกในถ้ำเป็นตัวยักษ์ให้ชื่อว่า ทรพี ด้วยเกรงว่าลูกจะถูกพ่อคือทราพาฆิตตาย จึงได้ซ่อนลูกไว้อย่างมิดชิดและสั่งกำชับไม่ให้ลูกออกจากถ้ำ จนกระทั่งทราพาฆิตโตเป็นหนุ่ม เมื่อทราพาฆิตมีโอกาสได้ออกจากถ้ำก็จะคอยวัดรอยเท้าพ่อทุกครั้ง จนกระทั่งวันหนึ่งจึงได้ต่อสู้กับพ่อและฆ่าทราพาฆิตผู้เป็นพ่อตาย ตั้งแต่พ่อตายทราพาฆิตก็เป็นควายเถร สร้างความเดือดร้อนไปทั่ว ฟุ่ลึงก็ได้รับความเดือดร้อน เทวดาจึงบอกให้ไปหาพญาพาลีเพื่อมาปราบทราพาฆิตทั้งสองสู้รบกันไม่มีใครแพ้ใครชนะอยู่ถึง 7 วัน 7 คืน พาลีวางอุบายเพื่อจะลวงไปฆ่าในถ้ำ ผลักควายใหม่ให้ไปสู้กันที่ถ้ำ ก่อนที่พาลีจะเข้าไปสู้กับเจ้าทราพาฆิตได้สั่งสุคริพว่าถ้าเห็นเลือดไหลออกมาเป็นสีแดงใสให้เอาหินปิดปากถ้ำทันที แต่ถ้ำเลือดข้นไม่ต้องเพราะเป็นเลือดควาย ขณะที่ต่อสู้กันเกิดฝนตก พาลีได้ฆ่าเจ้าทราพาฆิตตาย เลือดที่ไหลออกมาโดนฝนจึงผสมเจือปนกันก็เลยมีสีแดงใส สุคริพเข้าใจผิดคิดว่าพาลีถูกฆ่า จึงเอาหินปิดปากถ้ำ พาลีคิดว่าน้องทราพาฆิตเพื่อแย่งบ้านเมือง จึงตัดหัวควายทราพาฆิต ขว้างออกมาจากปากถ้ำ จนสามารถออกมาจากถ้ำได้ แล้วต่อสู้กับสุคริพด้วยความเข้าใจผิด สุคริพได้หนีไปอยู่กับพระฤาษีและได้ร่ำเรียนวิชาจนแก่กล้า

เรื่องพระรถเมรี เรื่องมีว่าพระรถสิทธิ์ เจ้าครองนครไพศาลี มีมเหสี 12 คน และนางสนมทมาลาซึ่งเป็นยักษ์ได้แปลงกายเป็นหญิงสาวสวยและใช้มนต์เสน่ห์ให้พระรถสิทธิ์หลงไหลลิ้มมเหสีทั้ง 12 วันหนึ่งนางทำอุบายแกล้งป่วยรักษาไม่หายนอกจากใช้ดวงตาของสาวที่เกิดจากพ่อแม่เดียวกันทั้ง 12 นาง ด้วยเวทย์มนต์ของนางยักษ์ นางทั้ง 12 จึงถูกควักลูกตา เว้นแต่นางภษาที่ถูกควักเพียงข้างเดียว ขณะถูกขบไล่ นางทั้ง 12 ได้ตั้งครุฑ ด้วยความอคอยอยากหิวโหยจึงได้กินลูกของตนเอง ส่วนนางภษามือถือลอดลูกหาได้ฆ่าลูกไม่ ได้เลี้ยงดูจนเติบโตใหญ่จนกระทั่งนางยักษ์แปลงรู้เรื่องจึงคิดหาทางฆ่าพระรถเสน โดยส่งตัวไปให้นางเมรีที่เป็นลูกสาวอยู่ที่เมืองยักษ์ฆ่ากินเสีย แต่พระฤาษีเปลี่ยนสารให้ จึงไม่ถูกฆ่าและได้แต่งงานกับนางเมรี ด้วยความคิดถึงแม่และป้าจึงออกอุบายนำดวงตาและยารักษาากลับมาช่วยมารดาและป้า นางเมรีรู้จึงได้ตามมาแต่ไม่ทันด้วยพระรถเสนได้นำของวิเศษมาช่วยขวางไว้ นางจึงเสียใจและอกแตกตาย เมื่อพระรถเสนช่วยรักษา ดวงตาของแม่และป้าได้แล้วจึงพากลับเข้าวังและเปิดเผยว่านางสนมทมาลาเป็นยักษ์แปลงตัวมา และได้ต่อสู้กัน พระรถจึงทำลายกล่องดวงใจของนางจนสิ้นใจตาย ในที่สุดพระรถสิทธิ์ก็ครองเมืองกับมเหสีทั้งสิบสองอย่างมีความสุข

เรื่องสังข์ทอง เรื่องย่อตอนพระสังข์ถอดรูป กล่าวถึงพระสังข์ ได้อยู่กับนางพันธุรัต จนอายุ ๑๕ ปี นางพันธุรัตห้ามไม่ให้พระสังข์เข้าไปในเขตที่หวงห้ามแต่วันหนึ่งเมื่อนางพันธุรัตไปหากินตามปกติ พระสังข์ก็แอบเข้าไปที่นั่น ไปพบซากโครงกระดูกมนุษย์และสัตว์ใหญ่ เช่น ช้าง เสือ กวาง พบบ่อเงิน บ่อทอง มีรูปเงาะ เกือกแก้วและไม้เท้า เมื่อดองสวมชุดเงาะและเกือกแก้วก็ สามารถเหาะไปมาได้ พระสังข์จึงวางแผนหลบหนีนางพันธุรัตเพื่อจะไปหาพระมารดา วันหนึ่งพระสังข์ก็ลงชุบตัวในบ่อทองแล้วสวมรูปเงาะจะเหาะหนีไป เมื่อนางพันธุรัตกลับมารู้ว่าพระสังข์

ถูกรักหนีไป จึงออกติดตามหาด้วยความเศร้าโศก เมื่อพบพระสังขนางได้อ้อนวอนให้พระสังขลงมาหา แต่พระสังขไม่ยอมนางจึงเขียนมนต์เรียกเนื้อเรียกปลาไว้ให้ที่แผ่นดินลาเชิงเขา มนต์นั้นเรียกว่ามหาจินตมณฑล และคร่ำครวญจนกระทั่งออกแตกตาย

ท้าวสามนต์มีธิดา 7 นาง อยากรจะให้นางทั้งเจ็ดมีคู่ เพื่อท้าวสามนต์จะได้ยกเมืองให้แก่เขยที่มีความสามารถ มีปัญญาดี เป็นกษัตริย์ครองเมืองต่อไป พี่ทั้งหกของนางรจนาลือชื่อได้เข้าชายต่างเมืองเป็นสามี แต่รจนาดองค้สุดท้องไม่เลือกใคร ท้าวสามนต์ให้ป้าร้องชาวเมืองมาให้เลือกอีกหน รจนาไม่เลือกในที่สุดก็ให้นำเจ้าเงาะมาให้เลือก พระสังขในรูปเงาะเห็นนางรจนาก็พอใจในความงามของนางจึงอธิษฐานให้นางเห็นรูปทองของพระองค์ซึ่งซ่อนอยู่ในรูปเงาะ รจนาได้เห็นรูปที่แท้จริงของพระสังขจึงเสียดใจกลับไปหาเงาะ ท้าวสามนต์เสียใจมากจึงขับไล่นางรจนาให้ไปอยู่กับเงาะที่ปลายทาง ท้าวสามนต์รู้สึกอับอายเป็นอย่างมากที่รจนาได้เงาะเป็นสามีจึงวางแผนคิดฆ่าเงาะ โดยให้เขยทั้ง 7 คน ไปหาเนื้อปลามาให้ได้มากที่สุด ใครได้น้อยจะถูกฆ่า พระสังขร้ายเวทย์มนตร์เรียกปลาเรียกเนื้อมาชุมนุมกัน หกเขยมาพบพระสังขก็สำคัญคิดว่าเป็นเทวดาจึงขอเนื้อปลาพระสังขจึงให้คนละนิดคนละหน่อย โดยขอแลกกับการเชือดปลายจุมกและใบหู ท้าวสามนต์โกรธมากที่อุบายไม่เป็นผล

พระอินทร์รู้สึกที่อาสน์ที่ประทับของพระองค์แจ้งกระด้าง จึงส่งเทพยเนตรคู่อีกเห็นว่ นางรจนามีความทุกข์เพราะเงาะไม่ยอมถอดรูป ทำให้ต้องตกระกำลำบากและถูกท้าวสามนต์หาเหตุแกล้งอยู่เนือง ๆ พระองค์จึงแปลงองค์ลงมาทำตึคคิพนันเอาเมืองกับท้าวสามนต์ ท้าวสามนต์ให้หกเขยไปตึคคิก็พ่ายแพ้ จึงจำใจไปอ้อนวอนเงาะ พระสังขจึงถอดรูปเงาะให้เห็นรูปอันงดงาม เป็นที่ถูกใจท้าวสามนต์ ยิ่งได้ทราบว่าเป็นโอรสกษัตริย์ด้วยก็ยิ่งพอใจ พระสังขไปตึคคิกับพระอินทร์ได้ชัยชนะ และครองรักกับนางรจนาอย่างมีความสุข

เรื่องเศสไกรสรกู่ชาติ เรื่องย่อมีว่าท้าวพรหมทัต มีมเหสี 2 คน ชื่อนางปทุมมา และนางมเหสีฝ่ายซ้าย นางปทุมมาได้ตั้งท้องแล้วคลอดลูกเป็นไข่ ฝ่ายมเหสีฝ่ายซ้ายอิจฉา ได้ให้โหรทำนายว่าจะทำให้บ้านเมืองหายนะ จึงได้ลอบแพพระโอรสไข่ ฝ่ายยายเม้ากับตาโปลังได้พบแล้วเก็บมาเลี้ยงจนเติบโต ฝ่ายพญายักษ์ชื่อท้าวกว้างจักร ได้เขียนสารไปทวงบ้านเมืองจากท้าวพรหมทัต ท้าวพรหมทัตจึงได้ประกาศว่าหากใครสามารถกอบกู้บ้านเมืองได้จะยกบ้านเมืองให้เศสไกรสรได้ร่ำเรียนวิชากับพระฤาษีจนเก่งกล้า เมื่อทราบข่าวจึงได้อาสาไปต่อสู้กับยักษ์ แล้วสามารถกอบกู้บ้านเมืองจากพญายักษ์ได้

เรื่องพวงแก้วพวงทอง เรื่องย่อมีอยู่ว่าท้าวพวงเพชร เจ้าเมืองมีพระโอรส สองพระองค์ ชื่อว่าพวงแก้ว พวงทอง ได้ให้พระโอรสทั้งสองไปเรียนวิชากับพระฤาษี กล่าวถึงฤาษีตนหนึ่งได้มีหลานสาวที่เกิดจากดอกบัวมีรูปร่างสวยสดงดงามชื่อทิพย์เกสร มียักษ์ตนหนึ่งชื่อท้าวฟ้าล้าน พบทิพย์เกสรจึงหลงรักแล้วทำการปลุกปล้ำแต่หนุมานได้ช่วยเหลือไว้ได้ พระฤาษีจึงคิดว่าจะให้

นางทิพย์เกสรแต่งงาน หากใครสามารถถอนคทาของโยคีได้จะมอบทิพย์เกสรเป็นคู่ครอง พร้อม ห่วงนาคบาท กล่าวถึงไวยวิก ไวยเวก ยักษ์สองพี่น้องได้เที่ยวป่าแล้วมาเจอกับประกาศจึงได้พากัน ไปเข้าทดสอบถอนคทา แต่ถอนไม่ขึ้น ฝ่ายพวงแก้ว พวงทองได้พบประกาศเช่นกันจึงได้ไป ทดสอบถอนคทา ปรากฏว่าพวงทองสามารถถอนได้จึงได้แต่งงานกับนางทิพย์เกสร ทั้งสองจึงได้ ลาพระฤาษีเพื่อเดินทางกลับเมือง พอมาถึงกลางป่ายักษ์ไวยวิก ไวยเวก ก็ได้แย่งนางมาจาก พวงทองแล้วเกิดการพลัดหลงกัน แต่นางทิพย์เกสรได้ใช้อุบายหลอกล่อให้ยักษ์ทั้งสองฆ่ากันตาย แล้วติดตามจนพบสามี ขณะเดินทางพบกับนางยักษ์เมื่อทั้งสามนอนหลับนางยักษ์จึงได้จับ นางทิพย์เกสรขว้างทิ้งไปในอากาศ แล้วแปลงกายเป็นนางทิพย์เกสรแทน แต่นางทิพย์เกสรไม่ตาย ได้กลับไปอาศัยอยู่กับพระเจ้าตาเหมือนเดิม กล่าวฝ่ายพวงแก้ว พวงทองและนางยักษ์แปลง ได้เดินทางเข้าวังนางยักษ์ได้จับผู้คนกินเป็นอาหารทำให้เกิดความสงสัย ต่อมาพวงทองรู้ความจริง ว่าเป็นนางยักษ์แปลงกายมา จึงใช้บ่วงนาคบาททำลายนางยักษ์เสียแล้วกลับไปรับนางทิพย์เกสร กลับวัง

2.6.3 ประเภทสร้างสรรค์ชิ้นใหม่ เป็นบทหนังตะลุงที่เขียนขึ้นใหม่ โดยครู เพ็ญ ใจเที่ยง สำหรับฝึกหัดการเชิดและแสดงในคณะรักษัตะลุง โดยเกิดจากความคิดและ จินตนาการ ทั้งประสบการณ์ที่สั่งสมมาเป็นเวลานาน รวมกับความสามารถและพรสวรรค์ ในเรื่องสะอั้งทองนี้มีทั้งหมด 3 ตอน ส่วนที่คุณครูได้เขียนบันทึกไว้อย่างสมบูรณ์นี้เป็นตอนที่ 1 ซึ่งสำหรับแสดงตามท้องเรื่องให้จบภายใน 1 คืน ซึ่งคุณครูได้เล่าถึงเค้าโครงเรื่องที่ได้เขียนขึ้นว่า

แรงบันดาลใจที่ทำให้แต่งบทสำหรับแสดงในหนังตะลุง ในเมื่อเราสร้าง ตัวหนังได้ สร้างคนขึ้นมาได้แล้วเราจะสร้างเนื้อเรื่องขึ้นมาได้ไหม แต่งขึ้นเองจาก ความคิด เล่นหลาย ๆ เรื่อง นำเรื่องนี้มานิดหนึ่ง โน้นมานิดหนึ่งแล้วนำมาคิด แต่งขึ้น ต่างจากนิทานพื้นบ้านเรื่องอื่นตรงที่ตัวเอกเป็นยักษ์ไม่ได้เป็นมนุษย์ เหมือนเรื่องอื่น ๆ เข้าเมืองยักษ์เกิดความคิดจะขอหญิงสาวสวยที่เป็นมนุษย์ให้กับ ลูกชาย แต่ใช้อำนาจมากไปก็เลยเกิดเรื่อง บทนี้แหละนำมาหัดให้กับลูกศิษย์ ที่วัดหนองเสม็ด เล่นเรื่องนี้มาแล้ว 2 งาน (เพ็ญ ใจเที่ยง, สัมภาษณ์, 11 ธันวาคม 2553)

เรื่องย่อของบทละครเรื่องสะอั้งทอง เนื้อเรื่องกล่าวถึงเมืองยักษ์มีชื่อว่าเมืองสิงหนคร เจ้าเมืองชื่อสิงหาราชราชา มีพระโอรสชื่อสิงหลกุมาร มีพระธิดาชื่อคันธมาลา ด้วยความกังวลใจว่า จะไม่มีผู้สืบทอดสมบัติต่อไปจึงได้ไปขอหญิงสาวที่เป็นมนุษย์ ชื่อว่าสะอั้งทอง ซึ่งมีรูปโฉมงดงาม เพื่อมาเป็นคู่ครองให้กับสิงหลกุมารผู้เป็นโอรส แต่สะอั้งทองไม่พร้อมที่จะแต่งงานจึงได้หนีการ

อภิเชกสมรสไปกับทองขาวม้าคู่ใจ จนกระทั่งได้พบกับพี่สาวแท้ ๆ ชื่อสร้อยทองที่อาศัยอยู่กับพระญาติ เมื่อองค์สังหารราชาทราบความว่าสะอึ้งทองหนีไปจึงทรงกริ้วเป็นหนักหนาแล้วจึงขู่ว่า หากไม่นำตัวสะอึ้งทองมาให้ภายใน 7 วันจะเผากระท่อมและทำลายหมู่บ้านของตาพานสองพี่น้องสะอึ้งทองและสร้อยทอง ขณะร่อนเร่อยู่ในป่าก็ได้พักอาศัยอยู่กับพระญาติ แล้วตาพานผู้เป็นพ่อก็ได้ตามมาพบสองพี่น้องที่อาศรมแห่งนี้ และได้เล่าความเป็นมาต่าง ๆ ให้พระญาติฟัง พระญาติจึงได้มอบลูกแก้วกายสิทธิ์ ให้สองพี่น้องเพื่อปราบเหล่าอสูรพาลพวกยักษ์ จากนั้นทั้งหมดจึงลาพระญาติกลับไปยังหมู่บ้าน และได้ต่อสู้กับพวกยักษ์ที่นำทัพโดยสิงหลกุมาร โดยสะอึ้งทองและสร้อยทองได้ต่อสู้กับพวกยักษ์โดยใช้ลูกแก้ววิเศษจึงได้มีชัยชนะต่อพวกยักษ์ คงหนีรอดไปได้แต่เพียงสิงหลกุมารเท่านั้น เมื่อมีชัยชนะแล้วจึงได้จัดสมโภชเฉลิมฉลอง 7 วัน 7 คืน (เพ็ญ ใจเที่ยง, สัมภาษณ์, 11 ธันวาคม 2553)

จากการศึกษาประเด็นต่าง ๆ ในส่วนของบริบทที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ดนตรีในการแสดงหนังตะลุงคณะครูอำเภอ สายสังข์ จังหวัดตราด” นี้ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน มีลักษณะความเรียบง่ายและเป็นการรับวัฒนธรรมจากที่ต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น ภาษาที่เป็นแบบพื้นบ้านของชาวจังหวัดตราด เนื้อเรื่องเข้าใจง่ายไม่ซับซ้อน ดนตรีมีความเรียบง่าย เครื่องดนตรีสามารถประดิษฐ์ขึ้นจากวัสดุในท้องถิ่นและประยุกต์ใช้ร่วมกัน แม้ว่าสภาพทางภูมิศาสตร์จะส่งผลให้เกิดการหลงใหลทางวัฒนธรรม ที่พบได้จากเรื่องราวของประวัติศาสตร์ความเป็นมา ทั้งลักษณะนิสัยสภาพความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพของคนในชุมชน เป็นผลที่ทำให้เกิดการแสดงพื้นบ้านที่หลากหลาย ทั้งยังสามารถปรับปรุงและพัฒนาศิลปวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนได้อย่างลงตัวและมีความเรียบง่าย ดังปรากฏในการแสดงพื้นบ้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น เถิดเทิงหรือเทิงบองกลองยาว เพลงขอทาน รำสวด ละครชาตรีหรือแทงตุ๊ก ลิเก ลำตัด และหนังตะลุง จากการศึกษาประวัติและวิวัฒนาการของหนังตะลุงจังหวัดตราด นั้นพบว่าได้รับการเผยแพร่มาจากภาคใต้ของประเทศไทย โดยการติดต่อค้าขายทางเรือซึ่งได้มีการพัฒนาปรับปรุงให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน เช่น รูปแบบการแสดง โอกาสที่แสดง ตัวหนัง เนื้อเรื่อง ภาษา ดนตรี ที่แสดงความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวตราดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั่นเอง